ДЗВОНИ

ЛІТЕРАТУРНО
НАУКОВИЙ
ЖУРНАЛ

Ч. 11
1935
ЛЬВІВ

В. ДЯДИНЮК

ДЗВОНИ ЛІТЕРАТУРНО-НАУКОВИЙ МІСЯЧНИК

5-ий рік видання.

ЗМІСТ

11 (56)-ого числа за листопад 1935 р.:

ПЕРЕДПЛАТА НА ДЗВОНИ ВИНОСИТЬ: Річно 15 зл. в передплаті, 18 зол. в післяплаті.
ЗА КОРДОНОМ: Річно 20 зол., або їх рівновартість у чужій валюті.
ПООДИНОКЕ ЧИСЛО коштує 1·80 зол., подвійне 2·50 зол.

Видає Видавн. Кооп. „Мета“. Відвіч. ред. ПЕТРО ІСАЇВ

АДР. РЕДАКЦІЇ Й АДМІНІСТРАЦІЇ: ЛЬВІВ, ЯПОНСЬКА Ч. 7/ІІ. ТЕЛ. 294-56.
ЧЕКОВЕ КОНТО П. К. О. ч. 505.041.

ВІДБИТО В ДРУКАРНІ „БІБЛЬОС“ ЛЬВІВ, ЯПОНСЬКА 7. ТЕЛ. 214-78.

Вибір з найновішої творчости.

БОГДАН КРАВЦІВ. (З переспіву „Пісня Пісень“, Львів, 1935)

Гарна ж ти, ой гарна і вродлива, любко,
славутна красою, як гóроди пишні,
столиці могутні країни моєї!
Велична, мов військо готове до бою,
що в поле виходить під шум прапорів...
Не зори ж так, любко, не дивись на мене,
хвилюють бо очі, пáлить погляд твій!
Волосся ж у тебе, ніби стадо в горах,
стадо кіз, що сходить у долину з гір;
зуби ж твої, любко, мов овець отара,
що білі й дорідні з купелі виходять,
в кожної ж по двійко ягняток малих;
і губи, мов стяжка, уся з багряниці,
і краснá й солодка мова уст твоїх;
і лиця румяні твої, мов ґранати,
яблука ґранату половинки дві!..“

О. ОЛЬЖИЧ. (Зі збірки: Рінь, Львів, 1935)

МАНАСТИР.

Вранці — сонце і небо чисте,
І пташині радісні хори.
О, хвала, хвала Тобі, Христе,
І сцілилося серце хоре.

І пожовклій руці — ніга,
І червневий день — миттю,
Покривати Твою Книгу.
Позолотою і блакиттю.

Де вагання всі молодечі,
Де лицарські мої гордині?
І кладе цинóбровий вечір
Темно сині, густі тіні.

---

* * *

Дванадцять літ крівавилась земля
І сціпеніла, ствердла на каміння.
І застелило спалені поля
Непокориме покоління.

До перс заклятих, просячи тепла,
Тулили марно немовлята лиця.
Проте їм чорне лоно віддала
Доба жорстока, як вовчиця.

Тепер дощі холодні і вітри,
Кудлаті хмари, каламутні ріки.
Але ростуть у присмерку нори
Брати, суворі і великі.

В. ҐАВРИЛЮК. (Зі збірки: Сольо в тиші, Львів 1935)

Дивлюся у вікна замазані,
в темної ночі баляду, —
поеми ліричної вязень
із рим виплітаю ґірлянду.
Зокола за грубими мурами
брязкання й стукіт трамваїв,
там серед радісних куряв
капеля метелиці грає.
Я ж марю:
в ясній завороженій тиші
йде літо крізь соняшний сад
і дзвонить гілля кучерявої вишні
й сіна золоті на покосах лежать.
У хаті на вікнах вазонки,
і співи знайомі давні —
прапорчиком білим долоні
махає хтось любий мені.

---

* * *

Желятиною шиби заклеює день.
Вже вечір старим єзуїтом стоїть,
позирає в німий календарик пісень
і тремтить непрозорий ліричний петіт.
Розлилася емульсія тиші густа,
гострі вістря думок в мури стін треба вбить.
Все замарав туман, і ненадійно в такт
проряхтіли вогнем електричні лямпи.
Забарна постать ночі на брук виходжа
мов ява із бронзових старезних ікон,
де захоплених уст рудувата іржа
в решето замінила обличчя Мадон.
Решетом, де старих повно латок і дір,
сіє ніч спорохнявілих мудрощів мак
і тече серед випарів сонних сузір
літурґічне вино наших захватних мряк.

БОРИС ЛИСЯНСЬКИЙ.

* * *

Я чую: поуз мене йде крилата тінь
Несправджених хотінь,
Надій нездійснених одквітлої давнини —
Й сірявить щастя згаслого руїни,
І нищить порив до нових стремлінь.

Вкриває душу завоєм імли,
Гнітючої пітьми;
І кидає зерно підступної зневіри,
Що враз знецінює колишні всі офіри,
Що знеохочує до дальшої борні.

Та крізь простори темні і холодні
З душі безодні
Встає спонтанно незагасний жар
І осягає творчости вівтар
І будить сили спротиву природні.

І ось вже знову я паную над собою —
З життям до бою,
Забувши муки всі, усю свою біду,
Вже знову в пориві екстазному іду,
Бадьорість несучи в душі разом з журбою.

Яснїє в далині мені життя мета,
Велична і свята —
Дійти, минувши цісарство Ваала,
В обітова́ну землю Ідеала,
Де вічно сяє Правда золота.

Лишить по собі слід, який рокам не стерти,
Без хвилювань померти —
В свідомих гордощах за свій життєвий чин,
Який не знищить руїнничий тлін;
Духово далі жить і після тіла смерти.

РОМАН ДУРБАК.

ЛЕТУНСЬКЕ СЕРЦЕ.

Літак обходить хмари колом,
Дрижить летунське серце з жаху.
Заїде сонцеві під паху
І з зір вінок сплете на чоло.

Бє віщо серце чоловіка:
Зірветься скобом вихру сила,
Поломить літакові крила
І в діл по смерть поїде Ікар.

Не бійся! Линь у рій космічний
І не журись гадками злими!
Колись і так і ти і всі ми
Полинемо у ясну Вічність.

Львів, 17. III. 1935.

---

* * *

Мої поезії — простенькі немодерні,
В них вишуканих тем багато не наловиш.
Кого життя твердий шлях волочив по терні,
То то́му тяжко є писать пісеньки сальонові.

Я пишу щиро так, як пишу лист до мами,
Дактилів трохи, ямбів та трохеїв,
Веселий дещо спів, де-не-де смутку ґами.
На мрій моїх найкращих ка́мені
Різблю я серцем та душею
Поезії не сплямлені
Двадцятьстолітною брехнею.

Львів, 10. XI. 1935.

Дм. Бандуренко.

Іскорки.

Гість.

Сьогодні прийшов до мене гість з далекої дороги. Німа мовчанка, вогняний блиск зіниць і палке стиснення рук! І слова; „одна із твоїх сентенцій так покріпляла мене і моїх товаришів!" І на моїх устах усмішка і в оці сльоза! Й знову палке стиснення рук і знову німа мовчанка!

Спомин.

Табор окутаний в чорне простирало ночі. На брудній долівці покотом людські ще живі кістяки. Між ними снується невидима тінь і цілує тих, що їх доглянула; і вони стають зимні. Тиша! Лише десь поза дротами гойкають пугачі і військові стійки.

*

Пісне! Ти знову вертаєшся до мене! Нехай в Тобі буде благословенне на віки Імя Господнє; нехай через Тебе зійде благословення на мій нарід.

*

Нічого так не лучить нас з Богом, як розумне терпіння.

Наталена Королева.

Учитель*.

„Відчинені мені брами земні,
Відчинені мені брами пекельні...“
(Заклинання ворожбитів.)

„Достойні приятелі мої!

„Плінієм і Гомером в одній особі треба бути, щоб словами описати, що трапилось передучора в нас, у Фрейбурзі.

Однак мушу це зробити я, не будучи ні одним, ані другим. Бо ж не тільки всі пять змислів мої збентежені, розум приголомшений, а тіло потовчене значно, але й серце моє тяжко засмучене. І душа сумує, стурбована вельми. І не знайду спокою думкам моїм, аж навіть працювати не можу.

Друзі мої! Тілесним зором моїм довелось мені побачити палаючий Іліон... І більше за те: загибель Помпеї та міст Везувіянських стародавніх, як про те розповідає нам Пліній. А може Содом і Гомору, покараних дощем вогненним та вихорем сірки палаючої, довелося побачити нам?!

Не маю образів мальовничих, слів повних бракує мені. Але ж мушу Вам се розповісти докладно“.

Старий фізикус, увесь перевязаний биндами, обложений подушками, присипав написане пісочком й відхилився на фотелі від листа, що почав писати братам Мілєрам. Одпочивав по довгій передмові, думав, тримаючи в руці неначе мосянжове гиндиче перо, й блукав очима по своїй лябораторії. Оглядав її з ніжністю, все переконуючись, що страшна катастрофа не зруйнувала його — в котрий би це вже раз?! — відбудовану оселю. Ніколи ще не була йому такою милою його відновлена в останнє домівка, бо ж ніколи ще перед цим не мав він змоги відразу здійснити таку кількість своїх технічних мрій. На щедрий Константинів дар Брудерганс не тільки поліпшив і здосконалив свою працівню, але ж відбудував наново знищену пожежжю свою хатину. Тепер над її вхідними, новим кованням прикрашеними дверима, в заглибині красувалась добре розбарвлена статуя Святого Фльоріяна з цебром в руці. Коли ж цікаві хотіли дізнатись, чому саме поставив цього Святого, а не патронові альхеміків віддав під охорону свій дім фізикус, Брудерганс відсував на чоло окуляри, бо ж і цю корисну, хоч і „нехристіянськи-дорогу“ новинку мав змогу він придбати, — й докладно висвітлював:

— Треба вам знати, добродію, що святих патронів альхеміків є два: Святий Марцель, епископ та Святий Іван, євангелист. В гимні, на честь його зложеному, ясно бо стоїть:

Qui de virgis fecit aurum,
Gemmes de lapidibus.
Що з дерев робить золото,
Тобто „самоцвіти з каменя“.

---

* XII. розділ повісти „1313“. Початок гл. чч. 6—11, 1934 і 1—10 с. р.

Не ставити ж двох. А коли вагаєшся між двома, найліпше звернутись до третього. Про Св. Фльоріяна й кожній дитині відомо, що він боронить люд хрищений від пожежі.

Після фрейбурзького процесу фізикус переконався, що вогонь створено не тільки на користь та службу людині, але ж і на превелику для неї небезпеку. Одначе тепер, коли він знову легально осів на старому місці, не впав у біду, а — навпаки — пішов угору, — у нього збільшилось приятелів. Уже ніхто й позаочі не взивав його „пекельним дідом" чи „печеним чортом", навпаки, кожен при зустрічі на вулиці привселюдно вітав його, звертаючись до старого в третій особі, як до доброго бюргера й поважаного вченого. Бо ж Брудерганс не забував уділяти з своїх „багацтв" і на вбогих, і на церковні потреби, й на всякі міські фестини. На відбудову ж міської громадської криниці дав більш, як інші, а це ж, як відомо, дар, рівнозначний дару на заложення нового храму, бо ж для життя людського криниця так само, як і храм, на цьому світі необхідна.

За хвилину легеньке альхемікове перо, хитаючись, рипіло по пергаментному аркуші. Фізикус вже, нарешті, описував катастрофу.

... „З вечора заходила грімовиця. Хто ж бо міг припускати, що це звичайне на весні явище природи перетвориться для нас у видину Апокаліптичну? Тому наші добрі міщани, уважні до здоровля свого, як і звичайно перед грімовицею, щільно позамикали вікна й двері в будинках своїх. А що було це вже за вечора, то, повечерявши, спокійно полягали собі спати. За годину влада лагідного Морфея панувала вже над цілим нашим Фрейбургом, а рясний дощ, що бубонів по дахах, тільки дужче вколисував сплячих. Грімовиця ніби перейшла осторонь, зачепивши місто наше лише довшим дощем з півночі, що у нас буває не частіш, як раз на шість літ, бо звичайні дощі приходять із заходу, як — певне — це помічали Ви й у Ваших околицях.

Аж це нагло загуло. Затремтіло повітря саме. Будівлі, земля затрусились. Ніч ревла й стогнала. Неначе сама Геката Триформіс счинила лемент надгробний над прадавніми Титанами...

Але покину образи поетичні. Скажу ж просто: вікна, двері, так щільно зачинені звечора, в моїм же дому ще до того й цілком нові, — самі собою порозчинялися настіж. Ніби легіони невидимих демонів лізли, вломлюючись в доми християнські. Зі стін зривались полиці. Падали важкі речі...

Щоправда: все це я сам бачив лише найкоротшу хвилину. А — певніш: якусь лише частинку хвилини. Бо я тоді працював перед горном. Ви ж бо знаєте, що людина думаюча потрібує для праці тиші й спокою, а це буває лише вночі. Вночі й моя думка, подібно присвяченій Атені — сові, прокидається й буяє, живе повним життям. Так, от, знову говорючи просто, як почалося те, чому покищо нема ще висвітлення, — то на мене впав, зірвавшись з ретязів, великий мій котел, що я його охрестив,

як дзвін церковний, покропивши водою свяченою та назвавши „Конрадом“ в память мого доброчинця. Добре ж, що він порожній був, чистий та — додам тута: і не гарячий! Так і накрив він мене, як мишу горщиком. А фамулус мій — і хто міг би сподіватись цього від мого Гото, не спритнішого за мій роздувальний міх?! — почав, як і слід було, спочатку ратувати ляборaторію: бо ж могла б неабияка пожежа трапитись, коли жар розкотився по всій підлозі! І тільки вже тоді, як з поміччю Св. Фльоріяна усунув Гото мій вогняну небезпеку, — випустив і мене з темниці мідяної. Певніше сказати: не випустив, а витяг чи виволік з-під „Конрада“. Мусів потім мене всього перевязати й перенести на ліжко. Плече—ліве—розбите. Голова аж у трьох місцях потовчена. Нога ж — права — пошкоджена в котнику, що аж не можна її вживати. Маю ще її в лубках, всю подушками обкладену, аж писати через неї незручно!..

На вулиці ж, поки я під казаном лежав, неначе брами пекельні відчинились. Потім і я дещо бачив, бо фамулус, поклавши мене в ліжко та обвязавши, як вмів, підсунув ложе моє до вікна, з якого раму (аж вигнуло її) так і висадило в хату!

І от, бачив я за життя те, що Ви, друзі мої, лише по смерті в Долині Йосафатовій побачите, як зійдемося там усі на Суд Останній!

Хто гукав, що налетіли вороги. Хто кричав: — Тікайте! Рятуйтеся! Інші — що надійшов кінець світу й порятунку нема. Інші — знов — благали рятунку, гукаючи: загибаємо!

Люди бігли, хто куди, без напряму й мети. Зойки, виття псів, ридання жінок, плачі дитячі — все це мішалося з тріскотом розломаних луток, брязкотом скла, шаленим тупотінням коней, ревом корів та звуками незнаними. Наші лучники та й комонники метались по вулицях, шукаючи небезпеки. То тут, то там рвучка й тривожна звучала військова сурма, як голос архангелів у день Суду! І в катедралі дзвонили на ґвалт. І по всіх інших костелах плакали дзвони. І холод біг по спині від того ридання металу в пітьмі. Громовиця ж, — наче б то її прикликано знову тим гармідером пекельним, повернула ще раз, і була страшна: вогненними стрілами пронизувала й прошивала небеса.

Я підвів очі на небо й дивився уважно: провірити хотів, чи дійсно все так, як Пліній описує? Бо ж думав я: це — землетрус! І хоч недоречна була та думка моя, та ви мене за неї не осудите, бо ж: що знаємо ми з грізних законів природи? Де той, що може сказати: — Це я, що зрозумів їх?!..

Так вертаю знову до опису. За Фрейбургом, де кляштор Бертольдів — пів неба палало. Мідяно-металевим вогнем були облиті всі гори. Аж блискавиці в тім червонім вогні згасали. Ніколи досі не бачив я такого дивного світла. Однак, як по перевірці виходить, з Плінієвим описом дуже згоджується. Над самим же кляштором висіла чорна хмара. Навалилась на нього, мов скеля, а в ній, як оливо в тиглі, клекоче, кипить! І — Господи, прости мене! — здалось не мені одному, що в тій хмарі щось

злісно харчало, лаялось, хулило, загрожувало, тріюмфувало вигуками нелюдськими. Жахливо! Справді, жахливе було це видовисько! Я — ні, але дехто з людей вірогідних чули на власні вуха глузливий регіт, інші бачили в полумї страшну постать, що загорталась вогнем, мов киреєю. Люди падали навколюшки просто в болото, під дощем: молились, плакали, благали...

Сталось це перед-учора. Однак і за цілий день вчорашній ніхто не відважився ані за нагороду, а-ні страху ради перед наказом влади — підійти до грузів. Тліють бо ще й днесь. Вибухають снопами вогненними, а їдкий дим душить тих, хто відважується наблизитись. Язики вогненні вириваються з-під грузів й по руїні перебігають, то виростаючи вгору високо, то ледви повзаючи по землі. Істино, як кажуть люди, подібне це видовисько до того, що це шукають схованих душ чернечих ті, що їх і погубили.

Над Фрейбургом же два дні висить рудаво-каламутна димова імла. І — друзі мої! — смаженим дуже чути...

Чи лишився ж хтось живий по льохах кляшторних? Ніхто ще про те не знає, бо ж були там цілі катакомби. Відомо, що врятувалося лише трох ченців: придверник, що раніш, як замкнути головну браму, обходив кляштор довкола. Його — як сам він вже розповідав Превелебному панові соборному канонікові, що забрав його до себе на лікування, — сила неземська пхнула спочатку штурханом ґіґантичним, аж, мов на крилах могутніх, він полетів з кляшторної гори й упав на стіжок торішнього сіна. Одначе, таке було падіння, що хоч і на мяке пощастило йому впасти, проте має кості деякі поломані, інакше ж — у здоровому розумі перебуває. І це — вже не мале чудо! Не дурно ж він і наймення таке носить: брат Фелікс іменується.

Другий — брат Криспін, чоботар кляшторний цілком без небезпеки вивяз. Ходив до міста умовлятись з чинбарнею відносно дубової кори й, дощем застуканий, перечасовував у костельника. І, нарешті, найстарший з ченців — отець Сильвестер, котрого ради старечої немочи його, передількома днями до термів відвезли, де він свої хорі ноги вигрівав. Цей так і не чув навіть нічогісенько, що в його кляшторі сталось...

Ще розкажу Вам про одну істоту, що потерпіла на пожарині. Хоч Ви не любите її — це вірний, бідолашний пес, Локі. Тепер сидить він, поклавши голову на мою скалічену ногу. Дивиться сумно так, що я вірити готовий, що не лише сарна лісова плакати вміє. Не гавкає, не плигає, не їсть. Зажурився. Бо ж бігав він вчора аж на саме пожарище, й попалився там так, що тепер далеко більше нагадує „печеного чорта“, як я сам. Ні, не кажіть, що нема вже приязні та вдячности на світі. І в наші недобрі, позбавлені всіх ідеалів часи, вони ще є. Дарма, що це не учень мій, а лише колишній його пес доказав.

Серце ж моє болить за тим учнем невдячним, нещасливим. І тому я уклінно прошу пана Фридриха негайно, як лише фамулус мій привезе цього листа, давши коням потрібний перепо-

чивок, враз до Фрейбурґу їхати. Посилаю з Ґотом своїм ще й другого коня; знаю бо, що коней не тримаєте. Я ж найняв у кіннотчиків-кондотієрів, що відбули свою службу десь у Еспанії та нової нагоди збройної по світі шукають і до нас заблукали.

Знаю: скажете мені, а особливо — достойний пан Фридрих, що неблагої памяти Бертольд наш, ані турбот моїх, ані жалів не заслуговує. Бо ж, як подивитись на його життя тепер, то виглядає воно так, ніби лише бавився всім у житті чоловік цей. Як лицар соколом на полюванні. Бавився наукою. Бавився й рясою чернечою. За останній рік я все ще одного разу, в день на царя Константина відвідав був його, хоч, як знаєте, ставився він до мене так, немов не я, а він мені вчителем був.

Та ж не всякий, хто рясу чернечу одягне та біля горна обернутись вміє, вже й Альбертус Магнус з Кельна — зробиться. Хоча б був перед цим також ніби „з Кельну", й хоча, кажуть, також свого „гомункуляюса" металевого вигадав, щоб льохи кляшторні охороняти — а все ж таки був це лише — „Конрад"!

Давно вже відвернувся нерозумно Бертольд наш від серіозних приписів відвічно непорушних законів науки правдивої. Від часу ж, як приблудився до кляштору їхнього якийсь, ніби то вчений, чернець з Італії, — цілком у забобони химерні занурився.

Не бачив я того ченця славнозвісного, бо ж — кажуть — все він хворий був. Та признатись — й не допоминався я його побачити, хоч ніби то й був він учнем дом Алессандро да Спіна. Ото ж, можливо, що на окулярах він дещо й тямив, але ж, судячи по тому, чого він Константина навчив, — у правдивій науці не тямив він ні боба! Лише грався він наукою, як дитина грається люстерком на сонці. І от, цього — скажу грубо: „жонглєра науки" Бертольд мені у вічі називав своїм вчителем. Мало не за пророка його вважав, а мене ж зневажав тяжко, ще гірше, як тоді було в останній раз з Вами.

Я за себе не ображався ніколи. Бо ж дійсно: хоч і працював я багато, але знаю мало. Та шкода мені було Бертольда, бо ж здібності цей чоловік мав великі. І я все вірив, що він отямиться й правдиву науку зневажати ріжними химерами перестане. Бо ж повинні люди науку добру не менче шанувати, як і саму теольоґію. Бо ж наука правдива дає людині радощі великі, нічим незрівняні. Та ж, здається мені, що й теольоґію в останній час наш Бертольд зовсім занехав... Бідний чоловік, та й годі!..

Фізикус так заглибився в свої жалі, що й не зауважив, як відчинились двері й в ля균раторію увійшов Ґото — його слуга й фамулус в одній особі. Старий вчений дуже цінив його за дійсно надприродню здібність мовчати, хоча б і по кілька день. Мова була зайвим даром цій дивовижній людині, за що альхемік вибачав йому всі його численні хиби. Тепер Ґото приніс із сусіднього шиночку вечерю собі й своєму панові, бо пан рішуче не дозволяв приправляти їжі вдома, будучи певний, що неминуче помилково до їжі може втрапити якась з його солей, силу котрих перевіряти на собі самому він не мав найменшого

бажання. Слуга виняв з кошика й поставив на край меншого, трохи вільнішого від хемічного посуду, столу глиняний жбан з пивом, окраєць хліба, шматок печеної свинини та два кислих огірки. Якусь хвилю дивився на фізикуса, ніби вагаючись: чи має йому перешкоджати, чи ні? — й потім, ніби відповідаючи сам собі, махнув мовчки рукою, вийняв причеплений до паса ніж, відбатував шматок хліба, врізав свинини й сів біля горну. Дивився у вогонь і не поспішаючи жував, уважно й серіозно. А фізикус тим часом писав далі.

..."І от, вигадали ці двоє — захожий так званий „вчений" та наш, неблагої памяти Бертольд якесь „чорнозолото". Чому — чорне? — Це — їхня таємниця. Мало ж воно бути цінне тим, що ніби то не тільки все золото світу воно дало б тому, хто його мав, але ж ще й славу, владу, і хто знає, які ще дурниці. Подумайте самі: яка безглузда ідея! Коли взагалі треба всіма способами змагати до того, щоб золото знищити, як причину всіх бід та лиха людського, — вони були такі великорозумні вчені, що мимо жовтого природнього, ще завзялися вигадати штучне, чорне!

І щось таки, кінець-кінцем, вигадали. Про те мені зволив сказати навіть сам Бертольд. Одначе, в чім саме річ, мене не втаємничив. Звісно, у них — усе було таємниця, мало не окультна! Бо ж ці новітні вчені забули, що наука існує для блага широкого людства, в противному ж разі вона — лише зло! Здобутки правдивої науки вимагають якнайбільшого розголосу, щоб якнайшвидче стати загальним придбанням. Вони ж, кажу, як псевдо-вчені, зробили з науки маєток окремих осіб. І навіть продавали її, як Симон Маг продавав свої чари.

Брати розповідали, що навіть сам патер ґвардіян, цей найліпший з людей, з душею чистою та богобоязливою, — ще й в науці чимало тямучий, і він на Бертольдові таємниці зловився. Дарма, що ніколи золото його не цікавило, дарма, що на жадні світські речі ласий не був, а от же тією лихою вигадкою так зацікавився, так Бертольдом, чи тим другим зачарований був, що й сам бажав, щоб того чорнозолота було в кляшорі якнайбільше. Кажуть, чимало бочок його в кляшторних льохах стояло, а ті „золотарі" все далі й далі його виробляли. Ото ж і бачуть тутешні люди в небувалій катастрофі тій кару Господню на грішних ченців. За останні бо часи таки й всім стала помітною в них переміна. Як сказано в Св. Письмі: „Славу людську більш бо як славу Божу возлюбили". Дійсно, всі вони про скарби все говорили, про славу марну думали, замість того, що, як слід ченцям порядним — „Славу Божу співати перед лицем Янголів", як це й робили вони раніш, коли ще їхній кляштор далеко-широко мав славу кляштору праведного.

Ото ж, кажуть люди, бачив не один (і верхній вартмістр був серед тих, що бачили!), як Архангел Михайло з неба у вихорі вогненному злетів. І вигляд його був грізний, а гнів —

страшний. Мечем своїм по вежі кляшторній він вдарив. І від того удару кляштор розпався.

Сам я, як уже й казав, нічого того на власні очі не бачив, понеже лежав саме під своїм „Конрадом", накритий. Однак, гадаю, що це могло бути. Бо ж не один вже раз вогнем гнів Божий в історії людства проявляється, як пригадка людям, що міра Божої терпеливости може й переповнитись. Подруге, всемогутності Божій однаково легко й природньо дати початок пожежі від вогненного меча Архангельського, так само, як і від переверненого каганчика маленького.

Але гадаю, що не могло добром скінчитись те, що робилось у Бертольдовій ляболаторії. Бо коли голову полонить нездорова мрія, скажу просто: грубий забобон, — тяжко вберегтися, щоб не захопила вона всіх, як пошесть з попсутого повітря.

Грізна ж ця катастрофа могла явитися внаслідок звичайного збігу обставин. Природнє бо це зявище там, де не наука панує, не тверезий погляд на існуючі закони природи признається, — лише самі забобони та самовпевненість неуків.

Константин занадто прямував до всього невідомого, нового, необгрунтованого. Бавився не тільки наукою, а й ясною льогікою та висновками здорового розуму. Міняв при цьому свої захоплення і засади, як дівчина оздоби. Свої здібності, хоч і великі, занадто перецінював. Але ж гордощі Анклітценовські раз-у-раз засліплювали його й можна сказати, що просто диявольська гординя сиділа в людині цій. А це саме вченому ніколи й не буває на добро. Бо ж із зарозумілости завжди виходить самий пшик, або й щось гірше. В останні мої відвідини добросердий патер Герхард, ґвардіян, з сумом казав мені знаменну, вельми знаменну річ, що вся завзята Бертольдова праця останніми часами або не доводила до жадних практичних висновків, або навіть витрачалася на те, щоб псувати вже раніш зроблені здобутки на ріжних полях його вигадливости. Тобто праця його Богом благословенна не була, а він — бідний сам того й не помічав. Ото ж Святий Марцел, патрон наш, може тільки й відає, чого він намішував у свої таємничі тинктури. І от, винахід його, що ним він так був пишався, на-віки втрачений, згинув. Імя ж Бертольдове, яке він так намагався вчинити несмертельним (він сам з погордою про це мені признавався), чи буде воно комусь відоме?

Та ж не це все мені гірко. А болісно мені, що от на що вже зійшов може найздібніший (після Колюмби, звичайно) мій учень! Гірко мені тепер, що полюбив був я його, як сина. Він же й відносно свого кревного батька був лише „сином марнотратним". А все ж таки я дуже хочу пошукати його ще по?льохах, а тому й прошу приїхати якнайшвидче: Удвох бо це зробимо ліпше.

Зідхання глибокого задоволення відірвало альхеміка від його довгого листа. Він різко оглянувся й побачив свого фамулуса, який тільки що проковтнув останній ковток своєї вечері.

— Звідки ти тут узявся?

Фамулус помовчав хвильку, а тоді показав пальцем на двері:

— Увійшов. Дверима — висвітлив спокійно.

Альхемікові ж здалося, що усміх заграв у Гото на губах. Це роздратувало фізикуса:

— Знаю, що дверима, — бо ж нема тобі потреби влітати коміном. Але ж ти, ані не привітався, входючи. Тому я й зауважив тобі!

Гото підніс на пана здивовані свої очі:

— Та ж я й не прощався з вами, виходячи. То чого й вітатися?

Альхемік відмахнувся рукою й схилився знову над листом. Запечатуючи вже його воском, вияснював слузі, як саме та кудою він має їхати найкоротшим шляхом до Мілєрів, у Найштадті...

С. Шелухин.

Що таке „Галици" в „Слові о полку Ігоревім?"

Публікація проф. К. Подільського про лист Папи Івана XXII. до Києва з 15. грудня 1320 р. з поясненням в листі, що київська Русь раніш називалася „галатами" (Galathe), себто: галлями, кельтами [1]), дає привід розглянути ближче питання назви „галіці" в „Сл. о пол. Ігор.", побіжно зачеплене мною в праці „Звідкіля походить Русь" (с. 26). Трохи не всі інтерпретатори гадають, що „галіці" — це назва птиць-галок. Але таке значіння ніяк не відповідає перш за все змістові й значінню тексту. Хибне пояснення вийшло з того, що про кельтське походження київської Руси з галлів, ґалатів ніхто з інтерпретаторів не думав. Тепер, після відкриття листа Папи з 1320 року і назви в тім листі київської Руси ґалатами, галлями виникла необхідність переглянути і пояснення слова „галіці" в нашій памятці XII ст. „Сл. о пол. Ігор.".

В 1929 р. я висловив думку, що „галіці" це назва зайшлої на Україну Руси згідно з її походженням з кельтів, ґаллів, ґалатів. Це питання мусить зацікавити не тільки інтерпретаторів „Сл. о пол. Ігор.", а ще більше істориків, правників, особливо істориків українського права та державників, а також істориків української культури. Автор „Слова" був добрим знавцем давніх традицій і згадує в „Слові" про давні часи імпер. Траяна, про часи кн. Буса з антами, про ґотів, про Придунайщину, Корсунь, Тмутаракань, Сурож і т. ін. Назву „галіці" необхідно розглядати і в площині цих традицій. Мусимо перш за все звернути увагу на антів. Про них розповідають письменники VI в. Йорнанд, Прокопій, Маврикій, імп. Юстиніян. Анти з середньої Придунайщини

[1]) Гл. стаття К. Подільського: Новий документ до історії України, Дзвони, ч. 10. с. р.

переселилися в Україну на просторі від Дністра аж за Дніпро. Найдавніша історична звістка про антів в Україні відноситься до 375 р., коли антів і їх князя Буса (Божа) побили готи і взяли у антів золото. Автор „Слова" знав цю традицію. В Густинському літоп. наведені традиції, що Русь в Україні появилася після антів і що вони жили на одній території Сарматії, „України", а також, що анти і Русь не словяни — вони згодом влилися в словян (Густ. л., вид. 1843 р., с. 236). Дуже важливе свідоцтво маємо безпосередньо від імпер. Юстиніяна (VI в.), на яке, здається, ще ніхто не звернув уваги в друках. В передмові до Інституцій імп. Юстиніян зазначив, що призначає їх і для антів, алянів, готів. Ці народи жили на території України, тому вказівка імп. Юстиніяна свідчить про чинність римського права на території України в VI. столітті. Цим пояснюється дуже багато в праві й історії українського народу, імя якого звязане з антами. Під кінець VII. стол. імя антів зникло. Очевидно нарід залишився, але перейняв інше імя. По Густинс. літ. виходить з традиції, що імя антів заступила назва Русь. Історична вістка про Русь в середній Придунайщині звязана з 476. роком. Подробиці про це ми подали в нашій праці „Звідкіля походить Русь" (Прага, 1929 р.). Перша історична дата про Русь в Україні відноситься до походу Руси коло 750—760 р. з Новгороду, або Сіверського (Черниг.) або можливо й Тмутараканського, на Сурож (Крим) з княз. Бравлином. Автор „Слова о пол. Ігор." зливає антів і Русь в один нарід, тому назвав антське золото руським в руках готських дівчат. Очевидно, для цього автор „Слова" мав традицію про спільність антів і Руси. Дійсно, ця спільність була не тільки в тім, що і анти, і Русь прийшли в Україну з середнього Подунавя, а, що важніше, в тім, що і анти, і Русь були з Ґаллії, були ґалли, кельти, які уже з Придунавя словянилися. В ґальській Аквітанії жили анти, а на схід від них жили в Ґаллії русини, Русь. Виходить, що анти, і Русь були кельтами, ґаллями, а по грецькому ґалатами. Першим звернув увагу на кельтське (ґальське) походження антів краківський проф. Розвадовський, далі А. А. Шахматов (петербур. академік — див. працю „Древ. судь. Рус. плем.", Петрогр. 1919, с. 11), після них акад. Ф. Корш (Філолог. зб. памяти К. Михальчука, Київ, 1915, с. 22). Археольогічна звістка про антів у Керчі (Україна) відноситься до III в. (камяна таблиця, на якій імя Antes). Виходить, що для Руси, яка була з кельтів, з ґаллів, назва її в „Сл. о п. Іг." іменем „ґаліці" річ природна.

Рукопис „Сл. о пол. Іг.", вписаний в хронограф, куплений гр. Мусин Пушкиним в Спасо-Ярославськім манастирі, згорів в 1812 р., не бувши гаразд ні прочитаний, ні справно переписаний, ні вірно надрукований. Другого списку не знайдено. Неможливість після цього провірити текст, який залишився в несправних копіях, привела до того, що кожен по свойому вносить в текст „поправки", зміни, додатки, як кому здається правдивішим. Через це накопичилося багато нових помилок, не-

справностей. Тому: 1) устійненого тексту „Слова" не маємо і 2) в надрукованих текстах є ріжниці й помилки. Це завжди треба мати на увазі при інтерпретаціях „Сл. о п. Іг.". В 1926 р. Україн. Акад. Наук видала „Сл. о пол. Ігор." з основною працею про нього із коментарями акад. Перетца. Він подав чужі поправки і додав свої. Ми беремо цей друк за основний, але не приймаємо його за останнє слово науки в питанні відтворення справжнього тексту і маємо свою думку не тільки щодо виразу „галіці". Але не маємо сумніву, що в оригіналі, де написано „галици... бежать", стояло „галици", а не „галичь" і що тут це слово було прочитане, як слід, „галіці", а Потебня помилився, поправивши на „галичь". Це слово в початку рукопису, його спершу були прочитали як „галіці", так переписали і в копії для Катерини II, так і надруковано в 1800 р. в першому виданні. Коли б в оригіналі було „галичь", то длячого було б переробляти на „галици"?; „чь" і „ци" дуже відмінні в письмі.

В праці про Русь ми звернули увагу на зміст паралєлізму в виразі „Слова о пол. Іг.": „Не буря соколи занесе чрес поля широкая — галіці стади біжать к Дону великому" (Перетц, стор. 95, 150). Майже всі інтерпретатори вважають, що тут річ про птиць-галок, крюків, ворон, яких названо „галици", в нашім правописі „галіці". Але галки (птиці) не бігають, а літають. Проти птиць промовляє й зміст негативного паралєлізму. Тут річ не про птиць, а про війско, про Русь, русичів, як іменує Ігоревих вояків „Слово". Беручи на увагу, що докази дали нам висновок про походження зайшлої київської Руси з кельтів, галів, ми висловили думку, що в „Слові" вираз „галіці" вжите замісць „русичі" чи „русіці", русини. Лист Папи з 1320 р. це потверджує.

Між „Сл. о пол. Іг". і українською народною поезією існує такий виразний і нерозривний звязок, що кидається в вічі і без розсліду. Наведений вираз в „Слові": „Не буря соколы занесе чрес поля широкая: галици стады біжать к Дону великому" має назву негативного паралєлізму, улюбленого українським народом у своїх думах, піснях і взагалі в своїй словесній поетичній творчості. В формі негативного паралєлізму, з одного боку, подається гармонійні, ассоціятивні образи природи й її явищ, а з другого боку, в паралєльнім протиставленні образ, чи явище з життя людини, її переживань чи почувань, особливо в драматичнім становищі чи в драматичній дії. Тут між природою і людиною, не вважаючи на протиставлення, існує зовнішня і внутрішня гармонія, подібність чи анальогія. Образ природи підсилює уяву і враження. Подамо кілька прикладів негативного паралєлізму.

„То не сива зозуля закувала, не дрібная птиця у бору защебетала, як сестра до брата листа писала та в чужі далекі городи засилала". (Д-р Філ. Колесса, Україн. народ. Думи, Львів, 1920 року. „Сестра і Брат", стор. 111). „То не сива зозуля кувала, не дрібна птиця щебетала, а не в борі сосна

шуміла, як та бідна вдова в своєму домові гомоніла". (там же „Удова і сини", ст. 113). „То не сизі орли засвистали, як ті бідні вдовиченки... божі молитви сотворяли" (там же 116). „То не верби лугові зашуміли, як безбожні ушкали налетіли" (там же „Хведір Безродний", стор. 119). „Не вовки сіроманці квилять-проквиляють, не орли чорнокрильці клекочуть і під небесами літають, то сидить на могилі козак старесенький... у кобзу грає-виграває, голосно співає, кінь біля його постріляний, порубаний..." (там же „Козак бандурист", с. 127). „Із города з Азова не пилй-тумани вставали — то тікав повчок,... тікали три брати рідненькі (там же „Утеча братів з Азова", с. 66—67). „В чистім полі не орел літає — то козак Голота добрим конем гуляє" (там же „Козак Голота і Татарин", стор. 152). „То не чорні хмари ясне сонце заступили, не буйнії вітри в темнім лузі бушували, козаки Хмельницького ховали, Батька свого оплакали". (там же „Смерть Б. Хм.", 147). „То не грім в степу гуркоче і не хмара світ закрила, то Татар велика сила козаченьків обступила" (народ. пісня, Морозенко).

В негативному паралєлізмі народному маємо протиставлення природи й її сил та явищ — людям, їх переживанню, їх життю: з одного боку зозуля, птиця, сосна, орли, верби, вовки, пилитумани, хмари, вітри, грім і т. д., а з другого боку паралєльно цьому люди — сестра, вдова, вдовиченки, ушкали (татари), козак, повчок, брати, козаки, татар велика сила і т. д. Такі паралєльні образи й ассоціятивні протиставлення є звичайними в українській народній поезії, як в позитивнім, так і в негативнім паралєлізмі. Наша головна увага на негативнім паралєлізмі, але для живішої уяви наводимо декілька ілюстрацій і на позитивний.

„Ой літає чорна галочка по полю, черкається крилечками о ролю. Ой одлинь, одлинь, сиз соколоньку, од мене, може знайдеш ще крашішу за мене. Ой ходила дівочка по дворі, черкала платтячком по землі. Ой одійди, одійди, добрий молодець, од мене, може знайдеш ще крашішу за мене". (Чуб. ч. 75; М. Грушевський, „Історія українс. літер.", ч. І, Київ-Львів, 1923, стор. 269). „Ой кряче, кряче чорненький ворон та на глибокій долині, Ой плаче, плаче молодий козаче по нещасливій годині". (Максимович, „Укр. народні пісні", т. І, с. 146). Або з поширеної наддніпрянської пісні: „Летів крячок на той бічок — жалібненько крикнув — горе ж мені на чужині, що я й не привикнув". В „Сл. о. пол. Ігор." є такий виразний приклад позитивного паралєлізму: „Сонце світить на небі — Ігорь князь в Руській землі". (Перетц. с. 130).

Щодо коментару й поправок Перетца слід завважити таке. Він, як чужинець, не гаразд відчуває духа українськоі мови, а для пояснень „Слова о. п. Іг." частенько звертається до памяток московської творчости. Це є хибою. Часи московські пізніші — на них українські старі анальогії не могли будуватися. Грушевський завважив правильно, що московські анальогії йдуть від

київських часів. (Іст. укр. літ.", с. 285). Українська й московська народності цілком ріжні, з ріжною психольогією й ріжною творчістю. А загально людське не є московським і належить всім. Ототожнювати їх творчість не можна. Наведені приклади з українських дум і пісень творила українська психольогія і пояснювати їх творами арабської, московської, німецької, монгольської чи якоїсь іншої національної психольогії не льогічно. Та ж сама українська психольогія, що творила наведені приклади, творила й „Слово о пол. Ігор". Тому в „Слові" читаємо український негативний паралєлізм: „Боян же, братіє, не десять соколів на стадо лебеді впущаше, но своі віщия персти на живая струни вскладаше, они же сами князем славу рокотаху" (Перетц. 94). „А не сороки встроскоташа на сліду Ігореві — їздить Гза с Кончаком". (Перетц, с. 128).

Всюди природа з одного боку і людина з другого. Так і в нашім цитаті з „Слова": „Не буря соколы занесе чрес поля широкая — галици стады біжать к Дону великому". В прикладах з „Слова", як і в думах та піснях — також з одного боку природа: соколи на стадо лебедів, сороки, буря й соколи, а з другого боку люди: Боян і його персти на живі струни, Ігор і Гза з Кончаком, „галици". Хто ж вони ці „галіці"? Коли вставимо на місце „галіці" Русь, русичи, „русици" (так в „Слові"), то маємо повний зміст і ясний змисл. Слово „стади" тут форма ablativ., як в тім же „Слові" в початку „начати старыми словесы", зьмісць „словесами". Nomin. plur. буде стада, а не стады. Вийде з „галици стады біжать" — галици або русичи чи русици стадами біжать. Чому „стадами", а не полками, про це далі.

Так і в позитивному паралєлізмі, теж звичайному в українській народній поезії: з одного боку природа, з другого — людина чи люди. Цих прикладів можна подати безліч. Як пише правдиво М. Возняк, паралєлізм український — це „поставлення побіч себе явищ душевного світу (людського, людини) з явищами зовнішньої природи". (М. Возняк, „Історія української літератури", Львів, т. І, 1920 р., с. 241). Після свого правдивого завваження щодо паралєлізму в українській народній поезії, Возняк, подавши приклад такого паралєлізму з „Слова о пл. Іг." „Не буря соколи занесе чрес поля широкая: галици стады біжать к Доду великому", повинен був би сказати льогічно, що „не буря соколи занесе" — це „явище зовнішньої природи", а „галици стады біжать" — явище людського світу" і що „галици" — це назва людей. Одначе він пише, що „галици" — це птиці, галки, чим знищив „явище душевного світу", переробивши все на „явища зовнішньої природи": буря, соколи і галки. Таким чином утворив самозаперечення, бо в негативнім паралєлізмі чинності соколів повинна в паралєлі протиставлятися асоціятивно чинність людей. В українській мові галка птиця зветься галка, галки, галич, галичь. Галки в далечінь тільки літають, а не бігають. Бігти з сотню, а то й більше, кільометрів

од малого Дону до великого Дону, через поля, гори, болота вони ніяк не можуть, це для них не природно, протиприродно. Мені невідомий ні єдиний народний твір, щоб „галки" бігали. А автор „Слова" знавець природи і в його творі не має дісгармонії з природою. В народньому вжитку паралєлізму галки або сидять, або літають. Напр., „ой ви галки, галки сизокрилі, підніміться вгору, ой ви хлопці, славні запорожці, верніться до дому". У Шевченка в „Тарасовій ночі" читаємо про боротьбу України з ворогами: „Встає хмара з-за лиману, а другая з поля, зажурилась Україна (персоніфікація — українці, населення України), така її доля... Як та галич (галки, вороння, крюки) поле криє,... налітають". Далі описується, що „вже не три дні, не три ночі б'ється пан Трясило, од Лимана до Трубайла трупом поле крилось". Бої продовжуються, козаки ворогів подолали і „Червоною гадюкою несе Альта вісти, щоб летіли крюки з поля... Налетіли чорні крюки вельможних будити... закрякали чорні крюки, виймаючи очі, заспівали козаченьки пісню тії ночі — кривавої". На здобич (в „Сл." уєдіє") галки, вороння, крюки налітають, злітаються, а не біжать, не збігаються. І в „Сл. о п. Іг." вони також літають, а не бігають. — Там читаємо: „Галичь свою річ говоряхуть — хотять полетіти на уєціє" (Пач. 22). В паралєлізмі асcоціятивне протиставлення образів природи і людей, людини. „Слово о пол. Іг." твір геніяльний. У його автора немає дісгармонії з природою. І в персоніфікаціях, і в символіці в „Слові" не може бути фалшу, а образ галок, які біжать сотні кільометрів — це фалш наскрізь, тому не гідна й для правдивої персоніфікації, або символіки, яку дехто хоче тут бачити. Ясно, що в „Слові" — „галици біжать" не має ніякого відношення до галок, до птиць, бо *„галіці" не птиці і не назва птиць, а назва людей — вояків, Русичів.*

Слова Бояна, як поетична образна тема для „Слова о полку Ігоревім:" „Не буря соколи занесе чрес поля широкая — галіці стадами біжать к Дону великому", коли в них „галіці" люди-а не птиці, відповідають і вимогам народнього українського неґативного паралєлізму в поезії, і тому, що діялося й про що розповідається. Анальоґічний приклад в думі про козака Голоту, „В чистім полі не орел літає — то козак Голота добрим конем гуляє". Орел-козак.

(Дальше буде).

Володимир Залозецький.

Дзвони 1935 (ІІ)

Олекса Новаківський.

Відсутність мистецьких осередків — хоч би таких, яким була колись малярська школа при мошлянській Академії в Києві або в Лаврі — відбився дуже відємно на розвою українського новочасного мистецтва. Українські мистці були приневолені си-

лою обставин шукати чужих мистецьких середовищ. Внаслідок того не витворився одноцільний український стиль — ось хоч би такий, який уформився в добі бароковій.

Найбільшою небезпекою українського новітнього малярства була якраз розбіжність напрямів, спричинена відсутністю власного мистецького осередка і перевагою чужих осередків. Багато пересічних таланів не зуміло власним творчим духом і поривом переломити напрями чужих осередків і творчо навязати до старих мистецьких традицій, як вихідної точки для творення майбутніх мистецьких вартостей.

Треба було незвичайної мистецької культури, щоби серед тих найбільш несприятливих обставин задержати своє мистецько-індивідуальне „я", або треба було великої сміливости, щоби проти загальної течії — звернутися в бік традиції. Виїмково творчі одиниці зуміли ступити на ті шляхи. До першого роду мистців належить між іншими видатними представниками безсумніву Олекса Новаківський, якому нагла неожидана смерть жорстоко перервала багате в творчість життя...

Здається мені, що під тим кутом треба глядіти на мистецьку творчість Олекси Новаківського. Бо якраз в тому його значіння для українського мистецтва.

Немає сумніву, що Новаківський несе на собі, особливо в початках своєї мистецької творчости, пятно краківської Академії. Натуралізм і імпресіонізм, дві тоді загально на заході пануючі мистецькі течії є точкою виходу цілої творчости Новаківського. Але Новаківський не поринає всеціло в тих мистецьких напрямах — він не є натуралістом чи імпресіоністом „з другої руки" — епігоном чужої школи. Він творчо засвоює собі чуже мистецьке добро і на основі творчого засвоєння запліднює не тільки своє мистецтво, але і своє мистецьке оточення. Тим він основно ріжниться від тих мистців, які в недостачі творчого перетвору — залишились все тільки майстрами з другої або третьої руки. Але тому якраз, що Новаківський став „сам собі джерелом творчости", ц. з. пануючі течії були для нього тільки відскочнею власної еволюції — він виповнив найбільшу прогалину українського новітнього мистецтва, а саме недостачу властивого мистецького осередка [таким почином була новочасна Академія мистецтв у Києві і була би вона відіграла велику ролю — якщо б не те, що мистецтво, диктоване партією з гори (казьонне), забиває всякий індивідуальний почин].

Новаківський сам собі був „джерелом творчости" т. з. він постійно аж до смерти розвивав свій мистецький талан. Розуміється, цей розвиток не відбувався в якімсь безвоздушнім просторі — тільки теж в змаганню з новочасними течіями в мистецтві. І це постійне змагання мистця, це постійне зусилля віднайти самого себе серед сучасних мистецьких напрямів робить його творчість вічно свіжою і вічно молодою. Він постійно розвиває свій талан, він завжди досконалить свою творчість, він в ніякій стадії свого розвою не стоїть на місці і змагає все і все до щораз то вищих

осягів, до щораз то вищих мистецьких форм. І це є друга — на мій погляд — найбільш характеристична риса його творчости. Та „вічна молодість“ та „мистецька весна“ вказує на могутню мистецьку індивідуальність, що в постійнім змаганню зі собою, світом та окруженням досконалить щораз то більше світ своїх мистецьких засобів виразу.

Переломовою у Новаківського є стадія розвою від імпресіонізму до експресіонізму. Від воспринимання тільки зовнішних вражінь до їх одуховлення, від зовнішнього малярства до внутрішнього малярства. В тім переломовім часі він вправді одержав творчі імпульси із зовні — але сам його мистецький процес відзначається глибокими внутрішними переживаннями. Найліпше можна слідити за тими змінами в краєвидах та портретах. Я сказав би навіть, що в послідній фазі портрети пересуваються на перше місце його мистецького зацікавлення. Вправді і в тій фазі подибуємо краєвиди — але він не так всеціло віддається малюванню краєвидів — як малюванню портретів. Мистця цікавить куди більше людська жива ніж мертва природа краєвиду. „Краєвиди душі людської з її незбагнутими і все змінливими овидами“, якщо так можна метафорично висловитись, цікавлять мистця куди більше, як мертві краєвиди. Як незвичайно глибоко підходить він до тих проблєм, щоб віддати душевні настрої портретованих, свідчать про те такі дозрілі портрети, як Голубовського, Барвінського, Левицького в найріжнороднїших варіянтах.

На внутрішні зміни вказують також сюжети з релігійною тематикою, яка припадає щойно на дозрілу і послідню фазу творчости мистця. В натуралістичній фазі вона рідше виступає і грає іншу ролю. В послідній еволюційній фазі вона на ново приковує мистця до себе. Тут зачинається змагання з новими способами виразу в релігійнім мистецтві, передовсім ділєма схід чи захід: чи йти шляхами західнього (головно барокового) мистецтва, чи реасимілювати східні прийоми. Уже в т. з. срібній Мадонні можна добачувати нахили до іконного зображування, а ще актуальнішою з того боку ставала святоюрська Мадонна. З цілої низки проєктів та шкіців видно ріжні шукання шляхів для розвязки тієї проблєми. Бачимо там Мадонни західного і Мадонни східно-візантійського типу. І якраз тому невіджалованою втратою є, що цей твір не був закінчений. Він міг би творити новий етап не тільки в творчості Новаківського, але і в історії українського новочасного мистецтва. Для Новаківського міг він стати новим мостом, що сполучив би його з давньою малярською творчістю, яка для нього стала б не предметом мертвого наслідування, а джерелом нових творчих запліднень.

А накінець хочемо закінчити ці короткі міркування загальною заміткою: що Новаківський був в першу чергу великим кольористом. Не композиція, не тільки форма — а краска є центральною проблємою його творчости. В нього є незвичайно ви-

тончене і розвинене малярське око. І саме через призму тієї інтензивної кольористики він приневолює нас глядіти на світ, який переміняється в кольористичні візії. І інтензивність творчої суґестії є така сильна, що ми починаємо вірити, що ті візії є — дійсністю. А якраз силою викликаної суґестії міриться найбільші твори мистецтва.

IIIIIIIIIIIIIIIIIIII

А. С. Еддінґтон.

Упривілейоване становище землі у всесвіті*.

Зоряний світ. Біля тисячу міліонів зір показують найбільші телєскопи, а кожне скріплення їх оптичної сили ще побільшує це число; а устійнити його межі — здається річчю неможливою. Одначе можна бачити деякі познаки, що зорі вичерпуються, в кожнім разі певним є, що цей розділ, який спостерігаємо близько нас, не розтягається одноцільно в нескінченім просторі. Спершу побільшення оптичної сили телєскопу о одну зоряну величину потроює число бачених зір. Але це відношення постійно меншає, так що на межі, яку осягають велитенські телєскопи, розширення засягу о одну величину побільшує число бачених зір тільки о 1·8, а в дальшій черзі це відношення скоро маліє. Все це відбувається так, наче би ми зближалися до якоїсь межі, де при збільшенню сили телєскопу вже не побільшується число бачених зір.

Пробували обчислити повне число зір шляхом ризиковної екстраполяції тих рахунків. Подають деколи числа, що містяться в межах від 3.000 до 30.000 міліонів. Одначе з приняттям таких рахунків звязані того роду труднощі, що околиця всесвіту, якої дослідом займаємося, є місцевою кондензацією чи хмарою зір, що творить частину куди більшого укладу. В деяких напрямках небозводу наші телєскопи вправді проникають до меж укладу, але в інших напрямках ми не можемо його зглибити. Молочна Дорога, що темною ніччю творить ясний пояс довкруги неба, вказує якраз напрям, в якім зорі за зорями тягнуться, доки зір сягає. Ця велика сплощена маса зветься укладом ґаляктичним. Вона творить щит, якого грубість є незначна в порівнанню з його проміром. Цей уклад розбивається частинно на підрядні кондензації, котрі найбільш правдоподібно мають спіральну форму, як спіральні мряковиці, що їх у великій скількості бачимо на небозводі. Осередок ґаляктичного укладу лежить десь в напрямі Стрільця. Він є закритий не тільки в наслідок великої віддалі,

* Щоби нашим читачам дати змогу пізнати важніші погляди сучасної астрономії, подаємо в перекладі з деякими скороченнями VIII. розділ книжки: „The Nature of the Physical World“ (Природа фізичного світу), написаної одним з найбільших сучасних фізиків і астрономів, англійцем А. С. Еддінґтоном. Рецензію тієї книжки подали ми в ч. 8—9. с. р. В ориґіналі наголовок поданого розділу звучить: Становище людини у всесвіті. *Ред.*

але теж в деякій мірі пасмами заслонюючого творива [матерії] (темного творива), котре притемнює світло зір, що поза ним.

Мусимо розріжнити нашу льокальну зоряну хмару і великий ґаляктичний уклад, що її обіймає. Наші обчислення відносяться головно (хоч не виключно) до цієї місцевої зоряної хмари і саме її починають вичерпувати наші телескопи. Вона має сплощену форму — сплощену майже в тій самій площині, що ґаляктичний уклад. Якщо ґаляктичний уклад можна порівняти з диском, то місцеву хмару можна прирівняти до паланички, якої грубість творить біля одну третину його ширини. Його розміри є такі, що світло зуживає щонайменше 2000 літ, аби його пройти впоперек. Ця оцінка є досить груба, бо відноситься до розтонченої кондензації, яка правдоподібно не є гостро відділена від інших прилягаючих кондензацій. Розтяглість цілої спіралі виносить 100.000 світляних літ. Певно нема сумніву, що сплощену форму укладу треба завдячувати скорому оборотові, що на нього вказують теж інші безпосередні докази. Але сам факт, що майже всі небесні тіла обдарені скорим оборотом, є одною з нерозяснених таємниць еволюції.

Серед цієї велитенської сукупности Сонце є скромною одиницею. Є це звичайнісенька звізда середньої величини. Знаємо зорі, яких ясність перевищає соняшну ясність щонайменше 10000 разів. Знаємо теж такі, яких ясність творить ледви одну десятитисячну частину ясности Сонця. Але зорі слабші від Сонця є значно численніші. З огляду на масу, температуру поверхні, розміри Сонце належить до дуже звичайного роду зір: його скорість є близька пересічної; воно не виказує жадних з тих ударяючих явищ, як приміром змінчивість, що приковують увагу астронома. В громаді зір Сонце є поважним громадянином середнього стану. Випадково зявилося воно близько осередка місцевої хмари, але цей привілей зменшений тим, що місцева хмара положена дуже ексцентрично в ґаляктичнім укладі, малощо не на його межах. Не можемо мати претенсій до того, що находимося в самім пупі всесвіту.

Контемпляція Молочної Дороги виявляє скромність нашого малого світу. Але крім цього очікує нас ще довга низка упокорень. Ґаляктичний уклад є одним з міліона або може ще більшого числа спіральних мряковиць. Нема чей же тепер жадного сумніву, що згідно з давнішими підозріннями спіральні мряковиці є „всесвітами-островами“, відділеними від нашого. І вони є великими укладами зір — або теж укладами, що формуються в зорі — збудованими на основах того самого взірця в виді диску. Деякі з них видимо „кантом“ і завдяки цьому можемо оцінити плоскість диску, а інші знов звернені до нас широкою стороною і зображують уклад кондензації в формі подвійної спіралі. На багатьох з них можна спостерегти слід темного творива, що вломлюється в їх правильну форму і закриває світло зір. В нечисленних близьких спіралях можемо обсервувати індивідуально найясніші зорі; бачимо там змінні звізди і „Н о в и“, як в нашім власнім укладі. З позірної величини зір, що їх характер можна устій-

нити (наприклад змінних Кефеїд), показується можливим оцінити віддаль до них. Найближча спіральна мряковиця є віддалена на 850.000 світляних літ.

Зі скупих даних, які досі вдалося зібрати, виходить — здається, що наша власна мряковиця чи ґаляктичний уклад є виїмково великі. Дехто догадується навіть, що, коли спіральні мряковиці є „островами", то ґаляктичний уклад є „континентом". Одначе, як довго нема сильніших доказів, не можна нам чей же мати претенсій до першенства. У всякому разі ті інші всесвіти є зборищами ряду 100 міліонів зір.

В дальшім ході насувається питання: як далеко простягаються оці зборища? Тим разом уже не зорі, а всесвіти тягнуться один за другим, доки сягає людський зір. Чи це зборище кінчиться десь? Можливо, що уява мусить спромогтися на ще одно зусилля, розглядаючи надуклади, які відносяться до спіральних мряковиць так, як мряковиці до звізд, але мало є виглядів на це, що можливо тим разом осягнули ми вершок цієї єрархії і що уклад спіраль є дійсно цілістю світу. Згідно з сучасними поглядами простір є скінченим — скінченим, хоч необмеженим. В такім просторі світло, перебувши значну частину своєї дороги „довкруги світу", звільнює свої дрогання, а з цього виходить, що всі зявні пруги пересуваються в напрямі червоности. Таке пересунення інтерпретуємо звичайно як доказ, що тіло, яке світить, віддалюється в напрямі бачення. Отже є вдаряючим явищем, що значна більшість прослідженних мряковиць виявляє великі скорості в напрямі від нас, що переходять часто 1000 км. на секунду. Від цієї засади є тільки два поважніші виїмки, а відносяться вони до найбільших спіраль, певно ближчих до нас, ніж бльшість оставших. Тяжко вияснити при помочі звичайних арґументів, чому ті інші всесвіти втікають від нас так скоро й одно-згідно. Чому вони мали би сторонити від нас немов від зарази? Але це явище можна би зрозуміти, якщо приняти б, що це, що ми спостерегли, є звільненням дрогань світла тих тіл, яке настає, перебувши значну частину дороги світла довкруги світу. Згідно з цією теорією луч світла є менш-більш двадцять разів більший ніж пересічна віддаль до обсервованих мряковиць, отже виносить приблизно сто міліонів світляних літ. Це забезпечує подостатком місця тільки для кілька міліонів спіраль, а поза ними не існує ніщо. Одначе не можна говорити про простір „поза ними"; в сферичнім просторі „поза" чимось веде від першої сторони з поворотом до Землі.

Скількість світів. Тепер зіставлю сучасні астрономічні свідоцтва, що відносяться до з а м е ш к а н н я інших світів. Астрономові не дуже відповідає погляд, що розвязка цього питання є одною з найважніших цілей астрономії. Все, що на цю тему він міг би сказати, має характер припадкових вказівок, на які він попав при нагоді інших дослідів, з дуже буденними і практичними цілями. Але теж тяжко є оборонитись перед спокусою іграшки з думкою, що десь у всесвіті можуть бути інші єства,

зрештю неконче ангели, які людина могла би вважати собі рівними, а може від себе й вищими.

Уявляти собі можливі форми життя в умовинах інших, ніж наші, є річчю непродуктивною. Якщо я добре зрозумів погляди палеонтольоґів, то ссавці творять третю земську династію — третю пробу, яку природа перевела, щоби розвинути досить гнучкі форми життя, шоб застосуватися до змінливих умовин і опанувати землю. Можливість життя, тип начального орґанізму залежить у великій мірі від дрібних подробиць в устійнених умовинах окруження. Треба минути ріжні критичні розгалуження, заки створиться життя на рівні свідомости. Всі ці речі є дуже віддалені від напряму, яким ідуть досліди астронома. Щоби оминути нескінчену низку ріжних здогадів, приймаю, що вимагані умовини є зближені до земських.

Прослідім спершу планети соняшного укладу; з них тільки Венера і Марс входять під увагу. Наскільки знаємо, Венера надавалася б добре до форм життя, зближених до наших. Є вона менш-більш цієї самої величини, що й Земля, вправді ближча до сонця, але найбільш правдоподібно не тепліша, врешті має атмосферу з достаточною густотою. Зовсім всупереч очікуванням завели спектроскопічні досліди й не дали жадних познак існування кисня в горішних верствах її атмосфери. Це приводить до сумнівів, чи вільний кисень існує на цій планеті. Але в сучасній хвилі ще вагаємося перед таким висновком. Якщо б ми переселилися на Венеру, могли би певно жити дальше без великих змін — якщо не числити того, що я мусів би собі пошукати іншого заняття, бо Венера не є відповідним осідком для астрономів: ціла окружена хмарами або мрякою. З цих самих причин не зможемо відкрити на її поверхні жадних постійних знаків і все ще залишається нерішеним, з якою скорістю Венера обертається і який напрям її обороту. Існує теорія, хоч її напевно не треба брати дуже серіозно: припускають, що велике заглиблення, яке займає Тихий Океан, є близною, яку залишив Місяць, коли відірвався від Землі. Ясна річ, що це заглиблення грає поважну ролю у відтяганню надміру води; якщо би його знов виповнити, то майже всі континенти були би затоплені. Отже існування суші на землі є посередно звязане з існуванням Місяця. А раз Венера не має місяця і крім того під іншими оглядами видається подібною до землі, то можна би заризикувати висновком, що є вона світом-океаном — світом, де риби є найвищими єствами. Цей помисл звертає нашу увагу на те, що судьба орґанічного життя може залежати від припадків, на перший погляд маленьких.

Сонце є звичайною звіздою. Земля є звичайною планетою, але Місяць не є звичайним сателітом. Жаден інший знаний сателіт не є таким великим у відношенню до своєї планети. Місяць має $^1/_{80}$ маси землі: це відношення може здаватися малим. Найвище з інших відношень дає 1/4000: це є відношення маси Титана, найбільшого сателіта в укладі Сатурна. В історії землі

мусіли відбутися дуже особливі події, коли вони довели до того, що від неї відірвалася така незвичайно велика частина її маси. Джорж Дарвін запропонував по сьогоднішний день найбільш правдоподібне вияснення, а саме, що трапилася резонація в періоді дрогань між соняшними припливами і природніми свобідними дрoганнями земського ґльобу. Припливове здеформовання землі набрало внаслідок цього таких розмірів, що покінчилось катаклізмом, котрий відірвав велику брилу матерії, що творить тепер Місяць. На інших планетах не відбулася ця небезпечна згідність періодів і їхні сателіти відділилися більш нормальним шляхом. Якщо колинебудь зустріну єство з іншого світу, буду може почувати себе під багатьома оглядами упокореним, але сподіюся, що зможу перед ним повеличатися нашим Місяцем.

Марс є одинокою планетою, що її поверхню можна постійно оглядати і досліджувати. Це заохочує до більш подрібного роздумування про можливості життя на його поверхні. Його менші розміри спричинюють значну ріжницю умовин (для життя), але є на нім два елементи, воздух і вода, хоч у скупій скількості. Атмосфера Марса є рідша від нашої, але напевно вона вистарчає для життя; доказано, що має вона кисень. Океану на нім нема; знаки на поверхні відповідають не морю і суші, тільки червоній пустині і темнішій землі, яка можливо є вогка й урожайна. Яскравою прикметою Марса є білий чіпок, котрий покриває бігун і творить очевидно верству снігу. Є вона напевно дуже тонка, коли в літі цілком топиться. Знимки Марса виказують від часу до часу безсумніву хмари, котрі хвилево заслонюють розлогі простори; але гарна погода є куди частіша. Воздух, коли нема хмар, є легко мрячний. В. Г. Врайт (Wright) виказав це в спосіб дуже переконуючий через порівнання фотоґрафій, зроблених при помочі світла з ріжною довжиною хвилі. Світло коротких хвиль є сильно розпорошене мрякою, а саме відносні знимки є незвичайно розмиті. Значно гостріше зарисовуються подробиці поверхні при застосуванню жовтого візуального світла (візуальні телескопи застосовується звичайно до фотоґрафії за поміччю жовтого екрану). Візуальні лучі проникають лекше мряку внаслідок більшої довжини хвилі. Ще виразніші подробиці дає фотоґрафування довгими підчервоними лучами.

Останніми часами присвячено багато уваги означенню температури на поверхні Марса. Очевидно температура зміняється значно з настанням ночі і зі зміною ширини; але пересічно є виразний холод. Навіть на рівнику по заході сонця спадає температура понижче зера. Якщо ми приняли би ці умовини за остаточні, можна би мати певні сумніви, чи життя могло би витримати в цих обставинах.

В однім з есеїв Гукслея стрічається ось таке місце: „Доки людське життя не стане довшим, а щоденні обовязки менш тяжкими, так довго розсудні люди не будуть займатися історією Марса чи Юпітера. Сьогодні видається, що природописна історія Марса не дуже виходить поза межі поважної науки. У всякому

разі поверхня Марса показує такі зміни, що йдуть разом з порами року, які міг би хтось з-зовні бачити на лісистій землі. Ці сезонові зміни його вигляду кидаються сильно в вічі уважному обсерваторові. Коли настає весна (очевидно на Марсі), темні поверхні, котрі передше були нечисленні і незначні, розтягаються і дістають щораз то сильніший відтінь. Ці самі простори темніють кожного року менш-більш в тій самій порі марсового календаря. Можливо, що далося б вияснити це явище неорґанічними причинами: весняні дощі звогчують поверхню і цим способом зміняють її краску. Але є досить неправдоподібним, щоби падало стільки дощу, щоби безпосередно спричинити таку зміну. Лекше повірити, що кожного року спостерігаємо пробудження рістні, так добре відоме нам на нашій планеті.

Існування кисня в атмосфері Марса дає ще один арґумент у користь існування ростинного життя. Кисень лучиться радо з ріжними первнями і скали земної кори жаждуть кисня. З часом витягнули б його з воздуху, коли б ростини не витягали його з землі і не виділювали. Коли кисень вдержується в цей спосіб в земській атмосфері, то доцільним є припущення, що ростинне життя відіграє цю саму ролю на Марсі. Це промовляє разом зі сезоновими змінами його вигляду досить сильно на користь існування рістні.

Але чи можемо виключити тваринне життя, коли треба признати життя ростинне? Я вже при кінці астрономічних даних і не можу взяти на себе жадної відповідальности за висновки, що їх ви могли би поробити. Правда, що померший вже професор Персиваль Ловелль переконував, що відомі більш або менш прості знаки на Марсі представляють штучну систему наводнення і вказують на розвинену цивілізацію. Але, як думаю, ця теорія не осягнула сильного попертя. Справедливість вимагає, аби признати, що праця автора цього помислу і праця його обсерваторії збагатили в нечуваній мірі наше знання про Марса. Однак не багато людей підписалося б під більш барвистими місцями його висновків. Вкінці підкреслимо одну обставину. Всі познаки говорять за тим, що Марс є планетою, якої молодість залишилась далеко поза нею. Крім цього є у всякому разі неправдоподібним, щоби дві планети, що так сильно ріжняться, як Марс і Земля, перебували одночасно в кульмінаційній точці свого біольоґічного розвитку.

Повстання планетарних укладів. Якщо би в планетах сонячного укладу мали ми розчаруватися щодо умовин орґанічного життя, то залишиться ще кілька тисяч міліонів зір, котрі ми привикли вважати сонцями, що володіють над своїми укладами планет. Відмовляти їм життя, що є на тім самім рівні розвитку, що наше, видається майже згіршаючою зарозумілістю. В цій справі не треба спішитися з припущенням, що ніде інде у всесвіті природа не повторила вже цього дивного експерименту, який зробила на землі. Однак є причини, які нас здержують від надто щедрого залюднювання всесвіту.

Досліди при помочі телескопу виказують подиву гідну скількість зір, що складаються з двох тіл, дуже собі близьких, хоч для неузброєного ока видаються точками. Коли телескоп заводить, тоді часто спектроскоп відкриває звізди, що взаїмно довкруги себе кружляють. Щонайменше одна звізда на три є подвійна, є парою самостійних ґльобів, що світять, з котрих кожний має розміри, які можна порівняти з Сонцем. Поодиноке царствуюче сонце супроти цього не є одиноким можливим продуктом еволюції. Неменш часто розвиток бере інший напрям і веде до двох тісно получених сонць. Правдоподібно можна вилучити можливість планет в подвійних звіздах. Бо не лише існують труднощі відносно приписання їм постійних орбіт в цім більше скомплікованім ґравітаційнім полі, але теж не видно жадної основи, щоб планети могли повстати. Звізда в інший спосіб вдоволила свою тенденцію розпастися: поділилася на дві майже рівні частини, замість викинути низку малих відламків.

Найпростішою причиною розпаду є надто скорий вировий рух. Ґазовий ґльоб обертається щораз скорше в міру корчення аж приходить хвиля, в котрій уже не може втриматися як цілість і така ситуація мусить бути в якийсь спосіб розвязана. Згідно з мряковицевою гіпотезою Ляпляса сонце знайшло вихід в черговім викиданню перстенів творива, які потім утворили планети. Але якщо б не цей одинокий знаний нам приклад планетарного укладу, тисячі подвійних зір на небозводі могли би радше довести нас до висновку, що звичайним наслідком надмірного обороту є розбиття звізди на дві рівнорядні частини.

Одначе можна би припускати, що виділення планетарного укладу з одної сторони, а розкол звізди з другої є двома можливими розвязками питання, що повстає в звязку з надмірним оборотовим рухом; звізда вибирала би в залежності від обставин одну або другу дорогу. Знаємо міряди подвійних зір, а тільки один планетарний уклад; у всякому разі відкриття нових планетарних укладів, якщо такі існують, переходить наші спроможності. Можемо покликатися тільки на теоретичні висліди досліду вируючих ґазових мас, котрий дає багато комплікацій і ще певно не сказав свого останнього слова. Але праці Й. Г. Янса (Jeans) доводять до висновку, що розпад внаслідок оборотового руху веде завжди до подвійної звізди, а ніколи до укладу планет. Соняшний уклад не є типовим продуктом розвитку звізди; не є він навіть одною зі звичайних розвиткових відмін, є це прямо примха.*

Елімінація ріжних альтернатив веде до висновку, що конфіґурація в роді соняшного укладу може повстати тільки тоді, якщо би при відповіднім ступні конденсації зайшов незвичайний припадок. На думку Янса було таким припадком значне зближення іншої звізди, що блукала в просторах. Ця звізда перейшла певне в невеликій віддалі поза орбітою Нептуна і то з не дуже

---

* Підкреслення наше. *Ред.*

великою скорістю; поволі виминула Сонце, або воно минуло її. В наслідок припливових здеформовань викликала вона на Сонці великі вискоки і вирвала пасма творива, які пізніше згуснули в планети. Сталося це звиж тисячу міліонів літ тому. Інтруз давно вже пішов собі і змішався з іншими зорями; але залишив по собі слід в виді планетарного укладу, який охоплює ґльоб, замешканий людиною.

Навіть в довгім життю звізди подібні зустрічі є напевно незвичайно рідкі. Порівнювали густоту розположення зір в просторі з двадцятьма тенісовими бальониками, що взносяться в цілім нутрі землі. Випадок, який спричинив повстання соняшного укладу можна прирівняти супроти того до випадкового зближення двох таких бальоників на віддаль кількох метрів. Дані є надто мутні, щоб могли дозволити на якусь окреслену оцінку шансів такого випадку, але я думаю, що навіть одна звізда на сто міліонів зір не дізнала його в такім стані і в таких умовинах, щоби в висліді міг повстати планетарний уклад. *

Цей висновок про рідкість планетарних укладів є напевно сумнівний, але у всякому разі є корисною поправкою надто розповсюдненого переконання, що кожна звізда може бути колискою життя. Знаємо добре розтратність природи. Скільки жолуді вона розсипле, заки виросте з одного з них дуб? Чи має бути ощаднішою, якщо йде про звізди? Коли б дійсно не мала жадної іншої цілі, ніж створити оселі для свого найбільшого експерименту — людини, то це якраз відповідало би вповні її методам: розкинути міліони зір, коли одна могла б сповнити її бажання.

Скількість можливих осель, в цей спосіб вже на самім початку так сильно обмежена, може бути безсумніву знов пересіяна завдяки іншим умовинам. В цих наших ловах за оселями мусітимемо відкинути задля дрібничок багато сповидно зовсім вигідних мешкань. А дальше, повстання орґанічних форм може залежати від цілком скромних обставин, а інші знов умовини можуть рішити, чи життя залишиться в якімсь нижчім виді, чи також піднесеться на такий рівень, як наше. Та проте приймаю, що після такого викорчування лишиться кілька земель-суперниць, розкинених тут і там у всесвіті.

Дальші обмеження повстають, коли задержимося на нашім сучаснім життю. Час людського життя на землі є зникаємий в порівнанню з віком Землі або Сонця. Нема очевидно жадної фізичної

---

* Як бачимо, астрономи стверджують, що повстання нашого планетарного укладу, як також повстання Місяця, що дав місце для Великого Океану, не є звичайними нормальними наслідками механіки ґазів і течей, а тільки якимись надзвичайними випадками у всесвіті, що трапились раз серед численних міліонів звізд. Наша льоґіка очевидно змушує нас приняти, що ті одинокі надзвичайні випадки у відношенню до нашого планетарного укладу, незгідні з засадами механіки, не є випадковими, а тільки свідомими актами Творця. Так ствердження сучасної астрономії потверджують релігійні погляди на ті справи. Сам Еддінґтон в іншім місці тієї книжки говорить, що розумно і льоґічно виснити всі ствердження сучасної астрономії і фізики можна тільки, принимаючи свідомого Духа Творця. *Ред.*

підстави, ізза котрої, коли вже раз повстав, не мав би залюднювати землі ще через яких десять міліонів літ; добре, але чи можете уявити собі щось подібного? Якщо приймемо, що період високо розвиненого життя є дрібною частинкою неорганічної історії звізди, то землі-суперниці покажуться на загал світами, в котрих свідоме життя вже завмерло або ще не повстало. Не думаю, щоби всі пляни Творця були скупчені на одній нашій планеті. На далеку мету не можемо уважати себе одинокою расою котра була, або буде обдарована тайною свідомости. Але я склонююся до припущення, що в сучасній хвилі наша раса є найвижча, і що жадна з безчисленних зір в їх величезних зборищах не оглядає річей подібних до тих, які відбуваються під лучами Сонця.

Post scriptum. Для припущення, що може є кілька „земель-суперниць" у всесвітах, Еддінґтон не має позитивних даних, а спирає його на своїм чуттю і запиті, чому мала б бути лише одна одинока земля таким виїмком. Одначе нам видається, що більше льоґічним є дві можливості: 1. або є дуже багато „земель-суперниць" серед міріядів звізд, або 2. є лише наша одинока земля. Якщо мусимо відкинути першу можливість, бо проти неї Еддінґтон висунув дуже поважні арґументи (переважаюча більшість подвійних звізд і т. п.), то льоґічніше було б приняти не компромісовий вихід, але другу можливість, біольоґічний ґеоцентризм, як це роблять інші сучасні астрономи, особливо Jeans.

Одначе при тій нагоді зазначуємо, що приняття кількох земель з людським життям не противиться Божому Обявленню, бо воно говорить тільки про нашу землю і не висказується про інші світи.

Редакція.

о. Др. Г. Костельник.

Божа свідомість *)

Якщо Бог не є свідомий і розумний, то він не є Бог, тільки „щось несотворене", якесь ἄπειρον (неозначене) старинного Анаксимандра. Якжеж свідчить світ про Бога?

Тому, що віл має роги, творча причина світу зовсім не мусить мати рогів, бо ріг це річ нижчого роду, яку можуть витворити причини вищого роду. Але неможливе, щоб у сотвореному світі найшлося щось, що є вищого роду, ніж творча причина світу. Тоді те вище у світі не мало би своєї причини.

У сотвореному світі є свідомість і розум, як чинники й процеси в людській природі. Значить, що й Бог мусить мати свідомість та розум, бо інакше не міг би дати людям того, чого сам не мав би.

Скажете, що Бог може мати щось більше, ніж свідомість і розум. Згода. Але ж Божа надсвідомість ніяк не може бути несвідомістю, а Божий надрозум ніяк не може бути нерозумом, недостачею розуму. Ми своєю свідомістю

*) Оця стаття є одним із розділів книжки о. Дра Г. Костельника, що вже є в друку і вкоротці появиться під наголовком: „Arcana Dei". *Ред.*

і розумом в одному моменті обіймаємо тільки незначний фрагмент буття, ми роздумуємо, заключуємо, можемо помилятися... А Бог своєю свідомістю й розумом обіймає ціле буття враз (бо він живе вічністю), він не роздумує, не заключує, не помиляється, але завсіди все знає. Все ж таки Божа „надсвідомість" мусить містити в собі те, що ми розуміємо під „свідомістю", і Божий „надрозум" мусить містити в собі те, що ми розуміємо під „розумом": Бог знає самого себе й світ, не діє на сліпо, але знаючи.

Що ж свідомість? що розум? Коли ми спимо, коли наша свідомість десь „запалася", то ми тоді існуємо тільки в формі факту живої істоти. Коли ж збудимося, то ми незбагненим способом неначе „виходимо з себе", щоб іззовні обняти себе й світ. Тоді ми існуємо не тільки в формі факту, але також у формі ідеї (свідомости), отже подвійно. А розумом, у тій нашій другій формі існування, відкриваємо правду і при його помочі доцільно діємо.

Невжеж Бог мав би існувати тільки в формі факту, а не також у формі ідеї? Тоді наша людська природа була би багатіша, ніж Божа, а це неможливе.

Свідомість і розум це найвищого роду чинники, тому вони не можуть бути сотворені причиною якогось іншого роду, як тільки свідомістю й розумом.

Людина спершу, як дитина, нічого не знає. Щойно поволі, крок за кроком, вона здобуває собі знання, науку — деколи кажемо „розум". Цей факт засліпив усіх фільософів, що відкидали „ideae innatae" (вроджені ідеї), а приймали, що людська душа з уродження неначе „tabula rasa" (чиста, незаписана таблиця). Їм здавалося, що людський розум і людське знання чи наука це одно й те саме. Так їм виходило, що ніби людина сама здобуває собі розум, а від природи не має розуму. Але ж це така сама помиленість, як коли матеріялісти утотожнюють душу з тілом.

На всіх шляхах життя-буття дивно сполучені й перемішані ріжнородні чинники й процеси, як нпр. матерія й енергія, тіло і душа, змисли і розум, фізичне і моральне, а до правди доти не доходимо, доки не відріжнимо, що треба відріжнити. Середньовічні фільософи залишили нам слушний принцип: „Qui bene distinguit, bene docet" (хто добре відріжняє, той добре навчає). Але щоб відріжнити, вперед треба бачити ріжницю.

Новонароджена людина, доки ще оченят не відкрила, ще не бачила ніяких красок, ні предметів. Одначе природа їй дала інструмент для бачення красок і предметів — око.

Око — це в цілості твір природи, а без нього дитина ніколи не побачила би ніяких красок, ні предметів.

Так само природа дала людині — не „вроджені ідеї", але інструмент розуму, без котрого людина так не могла би думати, ані здобувати собі знання, як деревина не може.

„Інструмент розуму", розум, як природний чинник і процес —

яким простим, яким плитким уявляли собі його фільософи матеріялісти, сензуалісти і всякого типу позитивісти! Не вміли бачити, підглянути його, відріжнити. А для тих, котрі це вміють, „інструмент розуму“, цей твір і дар природи, це найвище, що є в природі. Подивляємо природу, та перш за все повинні ми подивляти наш власний розум, як природний інструмент.

Око само з себе переводить усі процеси бачення, а ми (наше „я“) тільки збираємо „плоди“ (остаточні ефекти) тих процесів: бачимо. Подібно й наш розум, як природний інструмент, як окремий духовий змисл, сам із себе, без нашої уваги й розуміння, переводить усі первісні й основні процеси думання, а наше „я“ зачинає самостійно думати щойно несене на крилах вродженого нам „інструменту розуму“. Зовсім не перебільшимо міри, коли скажемо, що в процесі думання наше „я“ бере участь тільки в одній міліоновій частині, а решту доконує сама наша природа, „інструмент розуму“. Очевидно це тільки ілюстраційна анальогія, бо справжньої пропорції тут ніяк не можна устійнити. Як усюди наше „я“ стоїть перед „природою“ тільки наче учень, що щойно букви силябізує, так і тут. Та функції розуму, як „інструменту“, не легко приходиться підглядати й відріжняти, бо це для нашої рефлєксії надто близьке. Дитина спершу навіть „я“ про себе не говорить, але в третій особі: „Бодьо хоче води“.

Значить, у дійсності природа в нас думає і щойно вона вчить нас думати та помагає нам. Отже свідомість і думання це питомі чинники й процеси для природи.

Якжеж творча причина світу могла би уложити „інструмент розуму“, що виступає в природі, коли б сама не вміла думати? Невже ті „рахункові машини“, що автоматично переводять рахунки, могла би видумати людина, котра не вміє рахувати?

Отже це зовсім певне, що Бог свідомий і розумний.

Так свідчить про Нього ціла природа тою мудрістю, що в ній зреалізована.

Вчені природники, хоч помітно обминають згадку про Бога, коли розглядають будову не тільки ока, вуха, язика, руки, але навіть костей, деревини, або листка, не можуть з подиву вийти і висловлюються: Це так виглядає, наче б це був твір ґеніяльної людини. Яким же способом осягає природа такі ґеніяльно доцільні конструкції? Марні всякі концепції, що при пояснюванні доцільности в природі хочуть обминути Бога. Орґанізуючий принцип діє так само в цілій природі, як у нашій людській природі. Той життєвий принцип, що витворює конструкцію нашого тіла, витворює також наш „інструмент розуму“ й остаточно перекидується в наше свідоме думання. Отже, як він нам „дає думати“, так він, на основі тих самих законів думання, і сам діє — ген у цілій природі. Авжеж наш лад думання не може бути „deus ex machina“ у природі.

Зачніть студіювати форми листків дерев і зел. Небавом індукційно прийдете до переконання, що природа обминає

повторювання тої самої форми при ріжних родах ростин, тому видумує (видумала) таке багацтво ріжних форм листків, що ніякий людський ґеній не дорівняв би їй. А якжеж можливо, щоб та сама форма не повторилася при ріжних ростинних родах, хоч їх є сотки тисяч? Тільки під тою умовиною, що творча причина світу всі роди ростин і всі форми їх листків має нараз у свідомості — знає про всі й уважає на кожну зокрема. А це значить, що Бог мусить бути свідомий і розумний.

Або погляньте на котрунебудь квітку. Вона розбудовується зі середини щораз новим поділом клітин, та її зверхня артистична форма сама собою каже, що Творець мусів її оглядати також із зовні — як різьбар свою статую. Це і знову значить, що Бог своєю свідомістю мусить „виходити з себе", щоб „бачити" світ.

Так Бог сотворив світ, що природний, неупереджений, нескривлений і незамулений людський розум завсіди і всюди легко доходив до пізнання Бога. У всіх віках та в усіх народів. І день у день несеться із землі до неба людська сповідь:

Господи Боже Святий!

Але як можна втратити життя, зір очей, розум, так можна втратити також той духовий зір, що бачить славу Божу в сотвореному світі. Знечулена й зворохоблена „чуттям буденности" душа ставить за мірило всякої правди саме своє знечулення. І в Божому світі вона бачить тільки хаос явищ. Для неї нема ані обєктивної краси у світі, ані доцільности, ані добра, ані зла, тільки якісь сліпо діючі чинники, або може тільки субєктивні форми: зелене, тверде, тепле...

Безбожники — ті, що втратили віру в Бога — це жовті листки на деревині людського роду. Їх душа розкладається, бо завмирає.

Рецензії.

Іван Липа: **Оповіді про смерть, війну і любов.** „Книгозбірня Народнього Стягу", ч. 1, Львів 1935. Стор. 88, м. 8⁰.

Іван Липа: **Тринадцять притч**. „Народній Стяг", Львів 1935. Стор. 47, м. 8⁰.

В „Оповідях" на вступі є критичне пояснення під заг. „Новелі Івана Липи", що влекшує мою задачу, як критика. Виписую з цього пояснення:

„Свого часу офіціяльна критика не доцінила новель Івана Липи, ба навіть знеохотила його самого до видавання їх окремою збіркою". „І власне та сумлінність стилю притягує в наших, вагітних бурями, часах. Ми пережили в українській літературі за останні кільканадцять літ стільки найріжноманітніших проб, що ця простота і сумлінність стилю здається найліпшим розвязанням і для письменника і для читача".

Та я не думаю, щоб саме в цьому містилася справжня причина, що в дореволюційних часах новелі І. Липи не находили признання між критиками. Простота його стилю й нині для нас не є притягаюча (очевидно суджу по самому собі), бо їй подекуди аж надто недостає белетристичного „намащення". Тематика новель І. Липи — ось тут „сук речі". Це вона

в дореволюційних часах не притягала, навіть відтручувала критиків, а нині — як дуже змінився дух часу! Живемо в „апокаліптичних" часах, а І. Липа любується в о к у л ь т и с т и ч н і й тематиці. Ось це фактори, що взаїмно притягаються.

І. Липа описує окультистичні теми таким простим стилем, наче б реферував справу, а від себе не подає ніякого пояснення („До пятого коліна", „Мій ведмедик", „Квіти", „Туман", „Незабутній вечір", „Пані в чорному"). Так і виходить з його новель, що ніби це були дійсні факти (я і думаю, що ці новелі написані на основі дійсних фактів). Дореволюційний критик шукав у новелі або реалістичного змісту, але артистично опрацьованого, або сміливого еротизму, хоч би й без артистично вишитої сорочки (еротичні сцени та почування і самі собою дразнять), або фантастичного змісту, але щоби було ясно, що це тільки фантазія. Груба, проста еротична тематика нині в літературі уступила місце окультистичній тематиці (яка також зацікавлює й дразнить чуття і без усякого белетристичного кольориту — так навіть сильніше, бо більше подобає на правду).

На цій основі можемо зрозуміти, чому Єфремов написав про І. Липу, що в нього недостача „коріння в обставинах нашого життя". Зрештою це так само пояснено у вступі „Новелі Івана Липи", де кажеться: „його теми змушували до задуми; виробленість і певність його світогляду дразнила непевних себе і своєї місії українських літературних лібералів".

З новель з окультистичною тематикою за найкращу вважаю „Мій ведмедик". Її викінчення вповні відповідає вимогам новелі, а явище того дивного „ведмедика" для психольоґів немала загадка. Зате „Незабутній вечір" зовсім немає характеру новелі — це тільки спомини про незбагнене своє власне прочуття, що дім Романових пропаде, та про сеанс з одною дівчиною, на котру „находили такі часи, що нова білизна, яку вона прасувала, розлазилася по ниточках, як старе дрантя". Та дівчина на спіритистичному сеансі в часі світової війни предсказала революцію в Росії, дальші події в Україні. Про майбутні вона мала сказати: „Народ вибиває московців, приходить чуже військо, не знаю, яке... уже люди другі, уже на Україні хазяйнують якісь чужі... а на престолі сидить український король... Один і другий... Порядок і спокій"...

І. Липа всюди в житті шукає того, що вище, дивне, духове, містичне, ідеальне, незвичайне, навіть неймовірне. Ця риса цікує також інші його новелі, як звичайно життеву „Море розєднало", патріотичні: „Прохожалий", „Батько", „Утома", „Кара", мітичну „Сім братів".

Не попасти на міру — це навіть в ідеалізмі творить „життєвий злім". Що 2×2=5, це так само фалшиве, як 2×4=3. Духово революційна струя, яка підготовляла большовицьку революцію в цілому світі, а в Росії найшла найбільше пригоже підложжя для себе, частинно заразила також душу І. Липи. Він так само з а б а г а т о хоче і надіється від з е м с ь к о г о життя, як і большовики, тільки що його ідеали ч и с т і ш і. Ось чого він сподівався: „що далі, то людина буде більш щасливою в своєму особистому житті. Уся суть в тому: прийти в цей світ з таким запасом од предків величі душі, щоб можна було на протязі 50 років пережити 1000 раз повно й прекрасно. Тепер це — у талантів, у ґеніїв цей дар, а буде в кожної людини".

Та це в дійсності безосновна надія! Вона не числиться з тим, що в з е м с ь к о м у ж и т т і д о л я з а в с і д и щ о с ь о д н о ю р у к о ю в і д б и р а є, к о л и і н ш о ю щ о с ь д а є. Власне поступ культури підданий цьому законові аж надто наглядно. І. Липа вірує в Бога, говорить про безсмертну душу, одначе ніде не відріжняє н е б е с н о г о ж и т т я в і д з е м с ь к о г о, але „небесні ідеали" хоче бачити здійсненими на землі. Хто хоче до правди ближче підійти, той мусить собі раз на все сказати: Н е б о — н е б о м, а з е м л я — з е м л е ю!

Забагато жадати від землі, це таке, як нпр. жадати від руки, щоб служила замісць ока. Недорічність і злім!

Цей злім дуже помітно виступає в новелі „З нового світу". Герой цієї новелі відобрав жінку від її мужа і хотів з нею прожити життя в чистій і нескаламученій „вільній любови". Але жінка, що так легко зрадила свого першого мужа, зрадила й другого, а він, той ідеаліст-мрійник, тоді покидає

її та втікає в „новий світ“. Новеля цінна психольоґічною аналізою почувань заздрісного мужа й зрадливої жінки, але своїм нездоровим моральним типом на два боки буде деморалізувати молодь: раз, що ставить нереальний тип подружої любови, другий раз, що підкопує віру в „можливість“ вірної жінки.

„Також новеля „Прохожалий“ хорує на „перетягнення струни“ в ідеалізмі. Її герой („Прохожалий“) — українець інтеліґент, що пішов на службу свого народу. Він зражується тим, що „народ наш умирає, духом умирає не в пустині безводній, а серед роскошів природи, кожен окремо в своїй хаті...“ Герой втратив „віру в правду, в людей“. Ніччю пішов сповідатися до старенького попа, перед самою сповіддю думає собі: „Що зо мною сталося? Чи вже я так низько впав, що хочу звертатися до Бога через свого старого адвоката?“ По сповіді „кров ударила йому в голову від сорому перед самим собою, перед тими бездушними речами, що слухали його пекучу сповідь, що бачили його легкодушність“. І втік з церкви — непомічений. Значить, це революціонер — фантаст-ідеаліст, що н е з н а й ш о в с я в р е а л ь н о м у ж и т т і, і т о м у з л о м и в с я. Не знайшовся він ані в рямках конкретного свого націоналізму, ані в рямках віри і Церкви свого народу, хоч для народу посвятився, а в Бога вірив. Невдачний революціонер — задля переборщених своїх ідеалів!

Та сама жилка автора відзивається також у „Притчах“ — очевидно тільки в деяких („Колесо життя“, „Так минали століття“, „Жах“).

„Притчі“ також мають пояснення і то аж два: на вступі „Притчі Тарасівця“, а на кінці „Послівя“. Не можна беззастережно згодитися з автором тих пояснень, коли він каже, що „всі Тринадцять Притч разом дають образ людини „с и л ь н о ї“.

Дійсно є й такі притчі („Мати“, „Дух Всесвіту“, „Ґеній“), але ті, що заб гато хочуть від землі, дають образ людини, яка не може погодити свого переборщеного ідеалу з конкретними умовинами життя. Цікаве, що І. Липа в притчі „У невідому путь“ підхопив власне той закон, що культура тільки збільшує життєві небезпеки, одначе не доводить людства до здійснення його ідеалів (черепаха, що лізе щораз вище на гору).

Та це зрозуміння, як ми бачили, залишилося для І. Липи відірване — він не освоївся з ним у цілій сфері життя.

Назва „притчі“ не є відповідна для всіх 13 „притч“. У притчі (приточити, навести приклад) не приходить казковий, чудесний елемент. Задля цього казкового елементу деякі з „притч“ І. Липи мають характер мітів.

В протилежності до „оповідей“ деякі „притчі“ п е р е л а д о в а н і поетичною одежжю:

І. Липа більший як м и с л и т е л ь, ніж як м и с т е ц ь.

Але як мислитель, він також „серцем думає“. Тому він більше белетрист, ніж фільоєоф. *Г. Костельник.*

Ірина Вільде: **Химерне серце.** Новелі. Львів 1936. Стор. 206, м. 8⁰.

Книжка оповідань замітно культурних — і при цьому направду цікавих. Читається її з приємністю й одним душком. Бо є в цих 27-ох оповіданнях правдивий літературний нерв, є тепло життя, є здебільша цікаві фабули. Авторка безперечно має талант. А коли жінка має правдивий літературний талант — то твори її все є овіяні особливим чаром чогось наївно-ніжного, замріяного й пахучого.

Тематика книжки доволі ріжнородна — а все таки одностайна, можна сказати: монотонна. Бо вся ця ріжноманітність сюжетів — це лише зовнішна форма одного внутрішного змісту книжки, яким є любов, і то здебільша любов жінки до мужчини. Цим своїм характером книжка Ірини Вільде дуже наближена до минулорічної збірки ліричних віршів Н. Лівицької „Вогонь і попіл“. І так само, як ті вірші, теж книжка „Химерне серце“ викликує у читача дивно перемішані почування: бо жінка, яка так отверто говорить про людську любов і робить її наче головним змістом життя — роззброює своєю наївною безпосередністю, але й викликує легкий відрух у душі: чи це так добре? Бо коли для дорослого, вже уформованого духово

читача така книжка є лише приємною лектурою — то для молоді вона може стати рішальним чинником у формуванні майбутнього світогляду, і тоді це тій молоді безперечно на добре не вийде. Ставлення еротичних проблем у центр уваги життя, хоч би у якій огляднй і культурній формі, може навчити молоду людину сприймати світ у викривленій перспективі Це тим більше, що в декількох оповіданнях авторка не лякається навіть тем, які поважно розходяться зі засадами здорового подружого життя (напр. „Розвід", „Пригода Уляни", „Східня мельодія" і ін.), а деколи торкається, щоправда в культурній і дискретній формі, теж драстичних питань і тем (напр. „Три перші дні подружа" і ін.). Н а з а г а л к н и ж к а б е з п е р е ч н о п е р е п о є н а м о р а л ь н о ю б а й д у ж і с т ю ч и л і б е р а л ь н і с т ю. Про розбудження еротизму в молодої людини авторка пише: „Чим скоріше, тим краще. Від любови і смерти встерегтися не можна". А у висліді: „Всім жінкам вибачаю. Всі ви маєте дуже добре серце й всі ви ошукуєте й зраджуєте нас... тільки для вашого добра й спокою нашого серця". Оці речення — це не одинокий і не найвиразніший вислів тої безперечно занадто легкої, а то й шкідливої постави до життя.

З усіх наведених угорі причин — книжка Ірини Вільде в кожному разі невиховна. І коли для людини з твердими моральними засадами вона має надто слабу дозу отруї, щоби могла пошкодити, — то для морально слабших вона невідповідна. Щось в роді нікотини. А наслідки її в моральній сфері такі самі, як курення тютюну в фізичній: одному малощо шкодить, а другого нищить.

Оці застереження не відносяться до всіх без виїмку оповідань цієї збірки. Навпаки, поважна їх частина є направду без закиду. Але коли осуджувати книжку як цілість — то такі застереження конечні.

А тепер ще про деякі поодинокі оповідання. Титулове, поміщене при кінці збірки, є дуже цікавою інтерпретацією чуттєвого, наче підсвідомо-ірраціонального життя людини. Особливо ефектовні оповідання ті, що оперті на цікавій зовнішній фабулі, ак ось „Злочин Дра Комарівського", „Крадіж", „Русяві" і ін. Зате найбільш теплі та людські ті, в яких на перший плян виступають психольоґічні моменти. Також такий модний у модерних літературах мотив гамсунівської романтики волоцюг знаходить тут свій відгомін, а саме в оповіданні „Подорожник". Наскрізь неґативною є спроба обдерти подруже життя з усякої романтики в оповіданні „Щастя". До викривлених належить мотив оповідання „Лекція". Зате куди природніше вражають спроби української жінки перестерегти своїх земляків перед подружжям з чужинками. („Врятований" і „Дарунок найбіднішому").

Вже з того зовсім не повного перечислення мотивів видно, які вони ріжноманітні щодо своєї зовнішности; видно також, яка в цій книжці мішанина річей бездоганних з неґативними. А в цілості — залишається враження щоправда правдивого літературного й чуттєвого артизму, та на жаль доволі часто розтрачуваного на марно і на невідповідний зміст. Артистка високої кляси є; фортепян першорядної марки; але програма концерту надто одноманітна, а до того в ній стрічаємо чимало меншевартних композицій та декілька навіть зовсім безвартісних і неґативних в духовому огляді, дисонантних етюдів. Одначе маймо надію, що артистка знайде в майбутньому теж у глибинах своєї ніжної, жіночої душі бодай стільки само правдивої ідейної, глибокої етичної краси і сонця, скільки майстерства і вміння є в її мистецьких пальцях, коли вони гладять білі клявіші людської душі й вичаровують з них мельодію серця. *мг.*

Володимир Гаврилюк. **Сольо в тиші.** П о е з і ї. Львів 1935. Видавництво „Смолоскипи". Стор. 32, 16⁰.

Святослав Гординський. **Буруни.** П о е з і ї. „Варяг" 1936 (!) Стор. 64, 8⁰.

Проста, чисто ґрафічна обгортка у Гаврилюка і двобарвна пишна вінета у Гординського. Такі й поезії: прості щирі лірики описові Гаврилюка, розумовані клясичні строфи Гординського. Оба поети-малярі — і, цікаво: Гаврилюк, сміливий шукач нової виповіді в малярстві, залишається в поезії простішим, проте більше „малярськими", аніж Гординський. Гордин-

ський виповідається в поезії складними образами; Гаврилюк радше описами, хоч не бракує їм динаміки. Строфи Гординського, довгі та пишні, більше звертаються на зверхнє і тому поет-інтелектуал звичайно додає їм при кінці пуенту-заключення, то розумове, то чуттєве. Гаврилюк іде — сказати б — у саму глибину лірики: заключення має вже витягнути сам читач. Гординського можна назвати „рафінованим", Гаврилюка „примітивним". Гординський „смокче янтарі пахучих мунштуків Чужих Сторін" (Ю. Яновський) і через те в нього — попри багацтво і ріжнородність мотивів та образів — почування досить неглибоке й навіть до деякої міри зманєроване на „моду". Гаврилюк має з поезією безпосередну стичність того роду, що нераз зовсім не бачимо самого автора, не бачимо суцільного розумового змісту, — зате чуємо, ступаємо в слід за „чистою" поезією.

Тоннами важить небо,
А мені так спати хочеться — —
Коли ніч?
Скрипіння залізних коліс,
Люди,
        гамір...

Вночі гудуть сирени. —
Виходить з календаря осінь.
Яка нудьга...
Вечір застиг

        Хочу бути сам, —
        Дивлюся у вікна
        : Увійди!

Червоні овочі
        синього ранку
          з полотен.
            У дні
              німує ніч
                (з Гайне)
                  у них.

Обсипають (з Гайне) —
          Вже пізня осінь, —
Йдуть —
  желятиною шиби
    — за стінами —

Купались в ночах
    (і досі)
  Золотоверхих днів
    якась німотна радість.

Знаєте, що це є? Заголовки поодиноких віршів Гаврилюка зібрав я в порядку, як вони подані в книжці, й лише дав свої зупинкові знаки. А проте вийшов вірш, який — мене бодай — зворушує. Видно з того, що вже поодинокі стрічки Гаврилюка криють у собі багато щирої поезії. Це щира дитина поезії, без докторату. І маляр:

„Червоні овочі і квіття,
в тарілці гусне свіжий мід,
метелики на крильцях літа
цілують ранку ярий цвіт.
Тріпоче радість опяніла,
мов птаха біла хмарка мчить,
і йде чиясь душа доспіла
в шум колосіння, в далечінь".
(Сольо в тиші, 16 ст.).

Коли читаю Гаврилюка, будиться в мені безліч літературних стріч: бачу Германа Гессе і Павла Тичину, і Лепкого і... Шевченка і Гайне. Вчувається мені якийсь далекий відгомін Йоганнеса Шляфа, то Вєржинського, то Ввітмена... Нагадується колишня моя власна творчість: від образів баченого до повної гармонії з почуванням у природі:

„Синього ранку млин
вдарив колесами вітру.
Сонце за греблями злив
на золотому крилі
перетинало повітря.
Мряки спливли по землі
фатаморґанами сяєв.
Хвацький мельник сплюнув.
Крилами диму махає
люлька далекого сну...
Волохатими міхами хмар
день навантажує обрій,...
аж закурився пожар
меливом цвіту цинобри". (17 ст.).

Здається: поета тут немає. А проте він є в тій „люльці далекого сну", в тій гармонії-злиттю з природою. Таку лірику можна би назвати „обєктивною".

Та буває у Гаврилюка зовсім інакше. Тоді він нагадує Гессе й інших, що їх я згадав... і модерного маляра Гаврилюка:

I

„Вночі гудуть сирени.
Уранці гудуть сирени.
Осінь.
Приходять спогади до мене
мов знайомі гості.
Я не частую папіросами
нікого з них, бо в мене
тютюну нема.
Осінь.

III

I там поля, і скрізь поля,
I треба йти принести молоко.
Думки болять
у сутерені,
як мріяти широкий виднокіл.
I ніч гуляє в моїм серці,
смокче в мене кров,
лиш темені цій не роздерти
мою ясну любов". (Сольо, ст. 9).

А проте з усіх згаданих ремінісценцій і подібностей Гаврилюк дає своє особисте, вповні незалежне. Комбінація поетичного з прозаїчним переконує якраз через ту свою мниму карикатурність. І навіть є несподівана пуента.

І як у тім вірші вийшло несподіване закінчення, так і з усієї поезії Гаврилюка — по суті своїй „чистій" і далекій від кліки чи навіть світогляду — виходить своє українське я:

„Купалися в ночах купальської романтики.
Співали — „місяцю князю" —
Розвіялися чадні заворожені віки,
Як вдарив хам із чінгісханової Азії.
Зарисувалися сильвети вершників,
Мов барелєфантичної Елляди:
О,
хто вас вирізьбив на фризах степу
В той час прекрасний і проклятий?" (ст. 27).

Поезії Гаврилюка нагадують мені ще старовітні мініятури, то заставки ілюмінованих перґаменів:

„Желятиною шиби заклеює день.
Вже вечір стари єзуїтом стоїть,
позирає в німий календарик пісень
і тремтить непрозорий ліричний петіт.
Розлилася емульсія тиші густа,
гострі вістря думок в мури стін треба вбить.
Все замарав туман, і ненадійно в такт
проряхтіли вогнем електричні лямпи.
Забарна постать ночі на брук виходжа,
мов ява із бронзових старезних ікон,
де захоплених уст рудувата іржа
в решето замінила обличчя Мадон.
Решетом, де старих повно латок і дір,
сіє ніч спорохнявілих мудрощів мак
і тече серед випарів сонних сузір
літурґічне вино наших захватних мряк (ст. 25).

В кожній поезії Гаврилюка аж густо від чистої поезії, від безлічі свіжих і дуже ріжних образів. Через те вона може й буде доступна лише для вибранців, які шукають у поезії не змісту розумового, а чистого почування. Гаврилюк „хватає" саме лише чуттєвий зміст — і це доказ, що він правдивий поет-лірик.

При тім усім його обєктивна лірика виповіді настрою це наскрізь позитивне явище. Своїм чуттєвим „змістом" вона дуже чиста й не має ніяких модних нині токсин: еротоманства, „вольового імперіялізму" чи „пролетарського світовідчування". Вагання серця від нудьги й перевтоми, через

елегійний смуток споминів до суспільного зацікавлення і зриву — все те щиро людське і годі його християнам-людям відмовляти.

Коли в Гаврилюка творчий процес іде від очей до розуму, то — дивне — в маляра Гординського той процес відбувається здебільша навпаки: розум диктує вибір образів. Кожний вірш Гординського, хоч і які в ньому гарні порівнання, має на собі печать розуму, який тут „усе построїв". І тому на перше місце при читанні Гординського вибивається з м і с т його віршів. Той зміст досить примітивний: захоплення силою, красою мандрівки, вітром дужої волі. Мимохіть нагадуються дитирамби морю Конрада, то силі індивідуальности людської Ніцше. Поезія Гординського славить силу й радість; коли ж сходить до глибин терпіння, то автор — наче б засоромився — переконує нас:

„Я не люблю себе маніжити,
Ношу затиснуті уста" („Буруни", ст. 19).

В обожанні сили й радости поет близький і націоналістам, і більшовикам. Беручи з того джерела свої мотиви — то національного, то соціяльного зриву — Гординський не дбає про їх етичний зміст. Часто мужеська й наскрізь здорова сила переходить у нього в люциферичну гордість (ст. 38), то — в кращім разі — беззмістовну дорогу радости, де б кожен

„Незаспокоєний нічим,
Ковтав сп'янілими устами
Доріг солодку далечінь". (ст. 50).

В тім обожанні сили чоловіка Гординський доходить деколи до богохульного поганства, називає людину „С r e a t o r":

„Ти, що, кохаючи, жорстокість полюбив,
Життям прорвавши мертвий тиск інерцій,
Підводиш стяг над безрухом юрби:
Своє звитяжне і велике серце.

На нім ім'я твоє — найбільша з правд!
Бо є бунтарська й пристрасна краса в цім
І є найвище із найвищих прав —
Собі самому бути праводавцем". (Ст. 51,
підкреслення мої, О. П.)

Мимохіть приходить мені на думку Ніцше. Той „надчоловік", „бог", що погорджував людським кодлом рабів і хвалив батіг — одного дня на вулиці кинувся з плачем на шию коневі, якого візник вдарив батогом. Таким заломанням розпочалося божевілля сумного „надчоловіка"...

Перевершене в богохульство („тоді встаєш ти — сповником і богом") славословіє сили в слабого чоловіка мусить само собою заломитися. І тому в збірці „Буруни" часто бачимо такі заломання. Автор поставив їх на початку збірки, закінчивши її переважно мажорними речами; та мені здається, що в житті воно буває навпаки... В житті часто відзивається т у г а за Невловимим, Вічним:

„Незаспокоєним серцем прагнем речей незнаних" (ст. 11).
„... слухай, як твоїх збезвітрілих вітрил
Торкнулась вічність" (ст. 30).
„Бо хочеш скорше у далекий порт
Свойого серця опустити якір". (ст. 41).

Душею автора, що начитався багато гордих і дурних речей, кидають ще буруни неопоганства. В душі його великий непорядок (ст. 45—46). Вона ще не розуміє контемпляції, вся звернулася на зверхнє. „Краса речей простих, не вивчена з книжок" (17 ст.) не сказала ще для неї свого повного слова. І тому поезія Гординського, хоч повна гарних оригінальних

образів, духом своїм малооригінальна й зманерована. Можна її порівняти до Косача й інших поетів „життя мускулястого“ у нас і закордоном. Не відкрив іще Гординський чужини прекрасної, що так близько його, в грудях з лівого боку...

І велика шкода, що замішався в товариство пустих бунтарів бунтарства ради. Бо серце їх — порожність опустіння, шляхи їх — метеора шляхи:

„... падати розжевреному в ніч. І гаснути в поетовій долоні“. (ст. 8).

Нехай і в поетовій, все таки марна потіха. І поезія Гординського покищо такий:

„... безмовний крик, недовідомий і невловний“ (ст. 9).

Цікава річ: маляр хоче бути сліпим у світі духа. Хоч серце його барвами горить, воля нехтує розум. Заломлюється Божа подоба в людині й залишається тільки блуканка:

„Хтось невідомий, хтось могутній нас водить в колі тайних меж“ — як писав Чупринка. Не диво, що духово сліпий з власної волі поет раз хвалить майбутню соціяльну революцію („До Франції“ ст. 56—57), то знову вдаряє в націоналістичну нотку („До польських поетів“, ст. 58—59).

Всі ті гріхи не заперечують добрих сторін збірки: мужеської радости й ніжного серця. Радість і сила — замість дотеперішнього традиційного квиління — це в нашій поезії безсумівні плюси, якщо ті чинники не переступають відповідних меж. Особливо, коли та радість і сила може виповістися в своїмріднім і близькім. В порівнанні з попередньою збіркою „Буруни“ мають уже куди більше національного. Нпр. перший вірш з циклю „Моє місто“ (Львів):

„В осінній млі така прозора мить
Минулих днів, розстріляних шрапнелем;
(Ще вчора бачив я його цілунків слід,
Додому ідучи повз мури цитаделі!)

Встаєш ти важко з мли квадратами будов,
Лише віки звели безжурно і високо
На копули твоїх старих церков
Ґраційний ренесанс і пристрасне бароко.

Твій ринок, у рядах похмурих камяниць,
Де вікна підняли зчорнілих ґзимсів брови,
Тривожно задививсь у темряву сторіч,
Заслуханий іще в останній зойк Підкови.

Зіпнявшись на щити ґранітні, коло брам
Там ждуть уперто льви, насуплені і злючі,
Щоб кинутись до віч твоїм майбутнім дням,
Багряним дням, що прийдуть неминуче“ (ст. 60).

Вже з того одного вірша видно, що міг би дати з себе Гординський, якби не пішов брехливими стежками мнимо „нових шляхів“. І справді цікаво, куди понесе його доля, а властиво він сам: чи шляхом Франка від бунтарства до будівництва, чи навпаки, шляхом Гюґа: одностайно патетичного перемелювання тих самих зманерованих „бунтарських“ мотивів. Майбутнє покаже. *О. П.*

о. Остап Гайдукевич. **Було колись.** (Із записника полевого духовника У. Г. А.) Львів 1935 р. Вид. Кооп. „Червона Калина“, стор. 110 + VI 16⁰.

Не величка книжечка, але яка повна змісту, як багато вона викликує ріжних думок і почувань! Вся траґедія Української Галицької Армії після переходу за Збруч найшла у тих спогинах полевого духовника о. О. Гайдукевича свій поменшений образ, поменшений в цьому розумінні, що бачений тільки оком автора, що відбитий тільки у його особистих переживаннях!

Спомини о. О. Гайдукевича обіймають час від переходу У. Г. А. за Збруч 16. VII. 1919 р. аж до 26. IV. 1920 р., це є до злуки з польською армією і ліквідації колишніх II і III корпусу У. Г. А. У цих хрональоґічних межах автор відбував постійну мандрівку зі своєю XI Бриґадою У. Г. А. майже по цілому Правобережжі від Ориніна і Великих Струг к. Нової Ушиці за Збручем аж до Балти, Бірзулі і Захаріївки вже над самим Дністром, над новим румунським кордоном. Спочатку після переходу за Збруч XI Бриґада У. Г. А. співділала з III дивізією наддніпрянської армії ґен. Удовиченка та обороняла Правобережжя перед більшовицькою армією, що йшла від Одеси. Опісля прийшов „Союз" з Денікином, з більшовиками, розрив з більшовиками і дводенне співділання з поляками. Ціла траґедія У. Г. А., траґедія, що для гідного змальовання жахливого жнива тифу вимагала би хіба уяви і пера Данта! Описи тифозних лікарень У. Г. А., хоч зроблені автором вже після кільканадцяти літ, проймають жахом і викликують безмежний жаль так марно запропащеної найкращої Української Армії, що численними могилами своїх вояків, розкиненими вздовж всіх залізничих шляхів Правобережної України, засвідчила про національну єдність українського населення по обох боках Збруча. Про долю У. Г. А. на Придніпрянщині найкраще свідчить така обставина, що на 65 духовників, що перейшли з галицьким військом Збруч, залишилося в живих тільки 35!

Побіч цього, що спомини о. О. Гайдукевича є документом історичної траґедії У. Г. А. на Великій Україні, вони є також прекрасним іноді обсерваційним матеріялом для зрозуміння такої назагал відмінної від галицької, наддніпрянської психіки. На воєнному терені та відмінність галицької наддніпрянської психіки найшла свій вислів у цілком відмінних способах воювання обох армій, що автор кілька разів дуже влучно зазначує.

Та спомини о. О. Гайдукевича мають свою вартість не тільки для досліду історії і зрозуміння психіки тодішньої України, вони дають також і образ поодиноких історичних постатей, суспільних ґруп і рухів. Побіч згадки про от. С. Петлюру, ґен. Павленка, Удовиченка і Тютюника маємо коротку, але цікаву характеристику наддніпрянських повстанчих отаманів — Чалого, Криворучки, Махна. З одного боку автор чимало місця присвятив православному наддніпрянському духовенству і його відношенню до унії Церков, з другого боку не забув розказати інтересні моменти у відношенні тамошніх селян до У. Г. А. та її духовників, що дуже скоро зєднували собі населення. На тлі своєрідного, деколи може навіть для нас галичан незвичайного наддніпрянського населення автор дав і побутову характеристику німецьких кольоністів на Херсонщині. В той спосіб свідомо чи несвідомо автор перевів порівнання між своєрідним наддніпрянським „степом" і німецькою „ріллею", між напівкочевничою „буйністю" і твердою, опанованою хліборобською осілістю.

Католицький галицький читач, що візьме в руки спомини о. О. Гайдукевича, з особливим інтересом спиниться на тих їх сторінках, що присвячені популярності й авторитетові Митрополита Кир Андрея на Придніпрянщині та характеристиці правдивої релігійности галицького інтеліґента пок. пор. У. Г. А. Романа Ковшевича, згодом професора канонічного права на Богословській Академії у Львові.

На кінці книжки подана автором листа втрат XI Бриґади У. Г. А. за час 1919—1920 р. р.

Спомини о. О Гайдукевича є цінним листком у цьому вінку заслуг, який собі вже сплела „Червона Калина" своєю працею над утривaленням традиції українських визвольних змагань. *Х.*

Українські Січові Стрільці (1914—1920). У 20-ліття виступу. Львів, 1935. Накладом Ювилейного Комітету. Стор. 162, в 4⁰. Ціна 15 зол.

Врешті маємо книжку, на котру ми всі з нетерпеливістю ожидали. Гарно виданий Альманах УСС-ів, на наші видавничі обставини виданий вповні бездоганно. Появився він заходами окремого Ювілейного Комітету. На зміст Альманаху зложилося кількасот ілюстрацій, виконаних на відповідному кредовому папері, 18 статтей та поіменний спис I. Полку УСС-ів. Як

цілість Альманах під технічним оглядом це репрезентативна українська книга. У вісімнадцяти статтях дало шістьох авторів (др. Іванець, В. С. Левицький, др. Гнатевич, Горбовий, др. Гірняк, Гладкий) коротку історію УССтрільців; головну увагу звернули на боєві виступи в статтях: Перші бої, На Бескидах, Маківка, Від Карпат до Серету, Семиківці, Соснів, Лисоня, Куропатники та Конюхи. Редакційна колеґія старалася зобразити цілість життя УССтрілецтва, тому не поминула навіть таких тем, як стрілецька літературна та мистецька творчість. Маємо враження, що замало місця, що в статтях, то й в світлинах, присвячено Січовим Стрільцям та періодові 1918—1920 р.р. Але коли зважити, що підготовляється видання альманаху СС „Золоті Ворота", який вже має довгу історію, та заповіли видання альманаху У. Г. А, то ця недостача буде вповні вирівнана.

В історії УСС, як вона зясована в цих кільканадцяти статтях, є одна прогалина, яку в черговім виданню необхідно було б хоч частинно заповнити. (Як зачуваємо, перше видання вже на вичерпанню, так що поява другого цілком не виключена). Йде про те, що досі майже нічого не знаємо про політику австрійського уряду в справах, звязяних з УСС. Які причини, які політичні чинники зложилися на те, що віденський уряд повів якраз таку політику в відношенню до УСС, якою вона в дійсності була; незвичайно інтересним було би н. пр. виснити, чому внаслідок тих заходів обмежено український леґіон до двох тисяч, коли зголосилося 28 тисяч.

Але книга УСС не претендує бути історією Українського Січового Стрілецтва, історією, до якої треба би ставити всі вимоги історичної науки. Її значіння для нас в чімсь іншім.

Книга УСС описує і змальовує одну з найкращих сторінок нашої минувшини. Але коли б тільки це, то її роля булаб дуже обмежена. Є книги, які не тільки описують минуле життя, але які **творять будуче**, які в добі лихоліття є тими іскорками, що в душах людських піддержують вогонь вічного горіння, той вогонь, який одиноко в часі всенародньої скорби є силою народу Є книги, яких кожна сторінка говорить до вас: „Дивись, чого доконали твої попередники, скільки зробили, аби честь народові зберегти і славу його по світу розголосити. Іди, твори, будуй основи для ще більшого!" До тих книг українських, які будуче життя творять, належить і ця книга, що на її багряній окладинці видніють три зололі букви „УСС".

На сторожі кожнього народу стоять дві потуги: сила віщого слова і сила чину. Цю другу силу відновили по довгій перерві неісторичного буття й на сторожі народу її поставили УСС. В них відродився на Україні той дух варязький, дух войовницький і державнотворчий, який гнав Святослава в завойовницькі походи, Ігоря у половецькі степи, щоб шоломом Дону напитись, Володимирові Святому велів могутність українську закріпляти, а Великому Богданові її наново з руїн возстановляти. Того духа геройського зусилля воскресили УСС і звязали нашу нову історію з традицією героїчних подвигів далекого минулого. А їхня книга проводить нас тим шляхом, на якому зроджувалось нове героїчне зусилля і показує нам побоєвища Маківки, Болехова, Семиковець, кровавої Лисоні, Конюх, пригадує нам героїчні постаті Балюків, Черників. Тому такою дорогóю стає для нас ця книга, а зокрема дорогóю для тих молодих, які тільки від своїх батьків або старших братів чули досі про недавне минуле УССтрілецтва.

Д. Маркіянович.

Публій Корнелій Тацит: **Аннали**, або літопис від скону божественного Авґуста. Книги I-III. Переклад і вступне слово про Тацита А. Бойковича. Станиславів 1935. Накладом „Універсальної Бібліотеки". Стор. XXVIII + 221, 16⁰. Ціна 1 зол.

Перед кількома місяцями висловлено публично думку, що для піднесення рівня нашої культури і поглиблення духового життя необхідно потрібно навязати якнайтісніший контакт з творчістю античного грекоримського світу, треба засвоїти собі шляхом добрих перекладів найцінніші

твори геллєнів і римлян. Цей погляд стрінувся тоді з опозицією не лише в приватних дискусіях, але і в пресі. І це не диво. Ми, що йдемо все кільканадцять або кількадесять літ пізніше за Европою, переживаємо ще захоплення модерним світом, який, якщо не з призирством, то щонайменше з легковажною рівнодушністю відносився не тільки до умових, культурних надбань середньовіччя, але й до творчости античного світу. В західній Европі це захоплення вже давно остигло, світова війна потрясла так сильно духовим життям західних народів, що це довело до повної переоцінки всіх культурних вартостей. Внаслідок цього змінилося й відношення до надбань античного світу на більше позитивне. Зміниться воно і в нас, хоч багато поволіше і пізніше, ніж на Заході, де духове життя є без порівнання більше інтензивне.

Що надії на таку зміну не є цілком безосновні, на це вказує хоч би поява зазначеної вгорі книжки. Видавництво „Універсальної Бібліотеки" зробило велику культурну роботу, даючи цей симпатично виданий І. томик „Анналів" Тацита. Доба Тацита має багато анальоґій якраз з нашими часами, але залишім цю спокусливу тему тепер на боці. „Аннали" Тацита може найкраще з усіх його творів дають поняття про великі духові вартості цього римлянина, що в добі найгіршого занепаду римського громадського життя був рідким представником прикмет старого Риму. В усіх своїх творах Тацит ставить себе в опозиції до сучасного йому світу, а його симпатії звернені в минувшину Риму і в минуле Греції. Хто не є заскорузлим „модерністом" і хто має змисл для історичного життя народів, в якім чергуються доби здоровля і занепаду, для того це наставлення Тацита являється цілком природним і зрозумілим. В своїх творах оцінює він сучасність, прирівнюючи її до минувшини. „Діяльоґ про бесідників" опанований тенденцією протиставити великих бесідників минулих днів сучасній реториці; „Життя й обичаї Юлія Аґріколі" має завдання не так звеличити постать Тацитового тестя, а радше вказати, як відважний муж може в громадськім життю навіть під пануванням деспота зберегти своє достоїнство; „Ґерманія" протиставить здорову силу й обичайність ґерман розкладові римського життя. В „Анналах"—замість продовжувати історію, розпочату вже в „Historiae", де зобразив часи більше щасливі, — змалював часи Тиберія, Клявдія і Нерона, образ типового деспотизму.

Про життя і твори Тацита дав обширний вступ сам перекладчик, який схарактеризував теж добре Тацита як історика. Думка О. Бойковича про Т-та зосереджуєтьтя в словах: „Історик, за висказом Гавпта, вродився на траґічного поета, концентруючи драматичним способом події, даючи тонкі аналізи психольоґічні, поминаючи все другорядне, що псувало б загальне враження образу, створив велику картину, здатну дати читачеві високу мистецьку насолоду". Але не можна рішуче погодитися з поглядом автора вступу, який робить Тацитові закид з цього, що „він, як усі великі римські історики, хотів бути в своїй історії передовсім моралістом і політиком". Цей закид можна поставити тільки зі становища модерної науки й ліберального світогляду, бо тільки в тім світі наступило (це зачалося ще в добі ренесансу) повне освободження всіх проявів громадського життя від етичних засад, розділ між „життям" і мораллю. А „чиста" наука модерного світу береже дуже скрупулятно своєї „незалежности" від моральних засад і вона в царині науки минулих століть обертає в закид кожний звязок наукової творчости з етичними оглядами. І в середньовіччю, і в античнім світі такого розділу в жадній ділянці людського життя не було, не могло його бути і в історіоґрафії, отже і в Тацита. Також і щодо другого закиду: не треба забувати, що великі історики античні тим ріжнилися від модерних, що це були визначні державні мужі і політики (а не кабінетні вчені, що замикаються в чотирох стінах своєї робітні), які попри заняття державними справами писали історію, щоб поперше, зобразити героїчні постаті чи героїчні події минувшини, зберегти про них память і в той спосіб викликувати серед свого народу тугу за такими подвигами, подруге, зобразити життя одиничне чи збірне у звязку з державою, себто з політикою, бо тільки життя в спільноті, в державі творить вартість для античної людини. Отже так оба ті закиди,

вияснені з такого становища, яке в даному випадку є одиноко відповідне, не є стійні.

Український переклад „Анналів" читається легко і з приємністю. Перекладчик старався взяти під увагу своєрідності Тацитового стилю, наскільки це взагалі можливе в перекладі, розбиваючи тільки довгі вискази на коротші речення. Український переклад Тацита заслуговує на поширення в українськім громадянстві. Побажати б лише, щоби воно відповідно підтримало корисний намір видавництва і уможливило йому видання чергових книг „Анналів".

Поява „Анналів" в „Універсальній Бібліотеці" вказує, що її видавці розуміють потребу перекладів з античної літератури. Тому звертаємо їм увагу, що відчувається пекуча потреба видати на ново знамениті переклади Іліяди й Одисеї Петра Ніщинського. Одисея видана „Правдою" ще в 1889. р. і вже давно вичерпана, а Іліяда, яка вийшла в видавництві „Вік" в Києві, в нас від самого початку була бібліоґрафічною рідкістю.

М. Демкович Добрянський.

J. Falkowski — B. Pasznycki: **Na pograniczu łemkowsko-bojkowskiem.** — Львів 1935, 8⁰, 128. З 1 мапою, 29 світлинами і 9 таблицями.

Ця етноґрафічна праця вийшла як 2. число видавництва „Prace etnograficzne" під редакцією професора львівського університету Дра А. Фішера. — Автори поділилися працею так, що Др. Фальковскі опрацював матеріяльну культуру, а Др. Пашницький культуру суспільну і духову. Деякі діялектичні своєрідності лемківсько-бойківського пограниччя описав Др. Пашницький.

Розділ про матеріяльну культуру (21—72) описує збирання рослинних плодів, ловецтво, риболовство, годівлю домашніх звірят, управу ріллі, харчі, ремесло, ношу, будівництво, хатну обстанову і комунікацію та транспорт. В розділі про суспільну культуру (73—87) описано народини, весілля, похорон, товариське життя, звичаї, обряди і простонароднє право. Розділ про духову культуру (87—110) виповняють описи віри в духів, чари і ворожбицтво, лікування, наука, оповідання, пісні (самі тексти без мельодій: 11 весільних, 5 колядок, 3 щедрівки, 2 постні, 1 косарська, 3 баляди, 4 любовні, 2 комічні, 3 колискові, 1 сирітська, 2 жовнярські, 2 робітничі). Останній коротенький розділ про народнє мистецтво написав Др. Фальковскі. Наприкінці додано ще список простонародніх прізвищ з ліського і сяніцького повіту (усіх 181, на стор. 111—113) та невеличкий словничок (усього 410 слів на стор. 114—122). Спис ілюстрацій і таблиць закінчує книжку.

Як бачимо, автори попробували у невеликій розмірами книжці обняти дуже багато ділянок етноґрафічного досліду і через те не могли описати всього докладно. Та обставина, що один із авторів поляк, а другий українець, могла була цілій книжці вийти на користь, бо чужинець часто завважує такі подробиці, яких автохтон не завважує, і навпаки, автохтон може відчувати і розуміти такі відтінки, яких чужинець ніколи не зрозуміє. На жаль, такого взаїмного доповнювання у цілій праці не видно, а видавництво накинуло цій книжці специфічну закраску польської етноґрафічної науки (і то львівської) з очевидною шкодою для наукової вартости твору.

В етнографічній науковій праці, що досліджує частину української етноґрафічної території, дивно зустрічати напр. назви місцевостей в офіціяльнім спольщенім вигляді: Міхньовец, Чарна, Паніщуф, Телєсьніца, Лєско і т. д. замісць автохтонних українських назв: Михновець, Чорна, Панищів, Телешниця, Ліско і т. д. (стор. 10.). Назва „Середня Весь" (11.) це з мовного боку дивогляд, якого в етноґрафічній праці не повинно бути. Ще дивніше враження викликає те місце, де сказано, що місцеве населення називає одно ґірське пасмо „Вєлькі Дзял" (стор. 12.). Ця назва подана в лапках, отже читач зрозуміє її як ориґінальну назву.

Цілком невідповідно було вживати польської латиниці для записів українських висловів. А навіть як би книжка не претендувала на строгу науковість, то і тоді треба би мати якусь ясну систему для записування

Дзвони 1935 (11)

українських текстів, щоби читач міг їх бодай приблизно добре відчитати. Без такої ясної системи і без пояснення надрядкових значків, такі українські слова, як „kóza" чи „mołóczko" можна цілком зле відчитувати, вкладаючи польський звук всюди там, де є буква ó. Цілком певно ні один польський читач не прочитає добре такого запису як „Bożу błahosłów obid i was" (стор. 37), а це ще одно з найлегших місць. Про чужинецьких читачів нічого й згадувати. Непридатність польської латиниці для записування української мови видно і на таких словах, як: „wowky" (84), „maw" (87), „ławka" (39) і т. п. — Особливо у розділі про діялектичні прикмети досліджуваної території треба було ужити яснішої фонетичної транскрипції. Без того читач ріжно може читати такі склади, як: si, zi, ci, ti, di, ni, або такі слова. як „widzywajet sa", „schodiat" і т. д.

Гіпотезу про „довгі е, о" в українській мові оцінюємо як вплив польської фільольоґічної школи (стор. 15). Добре буде, якщо наші молоді фільольоґи, що виходять з польської школи, усвідомлять собі, що це нічим недоказана гіпотеза, і що не всі учені її приймають. Закінчення -ом (водом, (пшеничком) в 6. відм. одн. ж. р. не можна оцінювати лише як лемківську прикмету (стор. 16.). — Саме ствердження, що „на місці давнього ѣ маємо е" (верно, колено) повинно би ще дістати дальше пояснення, чи це явище виступає у всіх словах і у всіх позиціях, та чи воно обмежене лише на одно село (Волю Міхову).

Найбільше неясности і поверховности зустрічаємо в описах матеріяльної культури. Гарні і докладні рисунки у великій мірі тратять свою наукову вартість через недостачу систематичної термінольоґії. Дуже часто складові частини якогось знаряддя мають ориґінальні (українські назви), а цілість названа по польськи. Напр. І. табл. (на 24. стор.) інформує нас про „чапіґи", „чересло", „леміш", а цілість чомусь називається по польськи „плуґ". — Таксамо під ч. 7. і ч. 8. цілість має польську назву „брона", а складові частини мають свої українські назви А навіть в таких місцях, де автор уживає курсиви, щоби нею відріжнити українські назви від польських, ця засада не переведена консеквентно. У висліді не знаємо, чи напр. термін „желязо", написаний курсивою, це справді місцева назва, чи може знов польський переклад самого автора (стор. 26.) — Жорна описує автор так: „жарна (млинец): 1. колода, 2. камене, 3. ґрубка, 4. порплиця, 5. дуджайка, 6. веретено, 7. попржечка, 8. дзьвіґня, 9. клін, 10. млинцівка, 11. клопіт. — Лише той, хто знає українську і польську мову зможе відразу відкинути польські терміни, як неориґінальні. Інші читачі будуть цілком дезорієнтовані.

Опис, як снопи складають на т. зв. „коли" (на стор. 28) дуже недокладний. Не зазначено навіть, що снопи кладуть колосом до середини. Спосіб, як вибирають добру воду, цілком незрозумілий; автор записав кілька речень по українськи, але не подбав про те, щоби текст був повний і зрозумілий (стор. 30).

Краща, хоч дуже неповно оброблена суспільна і духова культура. — Розділ про мистецтво надто короткий і поверховний. Музичне мистецтво цілком пропущене. Мельодії пісень взагалі не використані, хоч з тої ділянки є вже основні праці Філярета Колесси.

Передмова редакції написана в дусі модної тепер реґіоналізації нашої етноґрафічної території, без ніякої згадки про український характер досліджуваного терену. *Др К. Чехович.*

З преси і журналів.

Шукайте ж перш Царства Божого..

Діло (19. IX. с. р.): „Статистичний уряд у Вашинґтоні оголосив звіт усіх товарів і харчевих продуктів, які нищать з економічних оглядів, щоб не доводити до спадку цін. І так у Бразилії знищили в однім тільки місяці березні 1935 р. не менше ніж 7,750.000 мішків кави, які частинно спалено, частинно висипали до води. У Злучених Державах у першім чвертьріччі ц. р. зарізали і спалили 6,200.000 свиней, спалили 2 міліони тон куку-

рудзи. Щоб вдержати ціну масла на однім рівні, зарізали у першім чвертьріччі ц. р. понад 600 тисяч коров. У серпні ц. р. на каліфорнійськім побережжі вкинули до моря півтора міліона помаранч. На Фльориді не зібрали з простору 10.000 гектарів дозрілих суниць, щоб плянтатори суниць не понесли втрат. На Цейльоні зменшили продукцію чаю на 20 відсотків таким чином, що 30.000 тон чаю вкинули до моря. В Канаді спалили в липні 3.000 тон пшениці, в найближчих місяцях спалять знову більшу кількість збіжжя. В Індокитаю опалюють льокомотиви рижом, щоб позбутись надвишки 100 тисяч тон рижу".

А одночасно в іншім числі „Діла" (з 27. XI, с. р.) читаємо: „Як звіщає бюлетин статистичного бюра Ліґи Націй, в 1934 р. умерло з голоду і недостатку 2 міліони 400 тисяч людей на цілому світі. Самогубством з причини господарської кризи скінчило 1 міл. 200 тисяч осіб. На два міліярди людей на цілому світі 500 міліонів, отже четвертина не має запевненого мінімум екзистенції".

Цікава ситуація! Величезні запаси поживи йдуть з димом вогню, або на дно океанів, а світ мре з голоду! Ось до чого може довести безмежний еґоїзм з жагою зиску і відсутність любови ближнього. Ось тут і ядро сучасної кризи. *„Шукайте ж перш Царства Божого і його справедливости, а се все (інше) додасться вам"* (Мат. 6, 18). Цілу глибину отих слів Св. Євангелії можемо зрозуміти як слід щойно тепер. Щойно надмір багацтв зо своїм наслідком — бездонною кризою, переконує людство про Б о ж е с ь к е походження тих правд. *„Люби Бога Твого цілим серцем твоїм... Люби ближнього твого як себе самого"*. Щойно тепер розуміють економісти, що ті начальні заповіді є для людства тим, чим вода для риб, роса для квітів а сонце для природи. *„Да прійдет царствіє Твоє"*... Глибінь цих слів щоденної молитви, — так часто повторюваних, а так мало зрозумілих для людей смеркаючої епохи — збагнув сучасний світ. Коби лише в них почав шукати розвязки світових проблєм!

Чисті вулиці.

В надзвичайно корисній для молоді книжці відомого мадярського католицького проповідника Дра Тота Тігамера, що появилася недавно в українськім перекладі для молоді під наг. „Ю н а к п е р е м о ж е ц ь" (вид. ЧСВВ, читаємо на стр. 75—77 таке:

„Також і ти, мій друже, міг би причинитися до осягнення великої цілі. Чи знаєш, що це таке бойкот? Чи не думаєш, що спільна акція однодумців — особливо в менших містах, під кличем „Чисті вулиці!", може вкінці увінчатися успіхом? Люди докладають великих старань, щоб удержати вулиці чистими від ріжних відпадків. Але не це розумію я тут під кличем: „Чисті вулиці"! Залізною мітлою мусимо очистити книгарні й вистави від гидкої літератури та простацтва у слові й образах! Це сміття, а люди називають його мистецтвом. Під тим гарним імям находить воно всюди вступ і заражує людські душі. Це ганьба нашого часу, що спродавання отруї строго карається, а проти систематичного затроювання душ огидливою літературою немає ніякого оборонного засобу.

Це були б просто нестерпні відносини, якщо б нікчемно-захланні люди, що спекулюють на звірячих пристрастях, могли далі вести своє ганебне ремесло. Навіть клясичні твори великих мистців можуть статися причиною до згіршення, якщо їх поміщується там, де їхні творці ніколи не були б їх помістили. Отже чому не маємо відваги вхопити за зброю самопомочі й розпочати бойкот тих, що не кліпнувши навіть оком, з кожним) днем щораз більше нас зневажають, заповнюючи свої склепи й виставові вікна книжками й малюнками, що кплять собі з усякої моральности? Це справді нещастя, що гріх є завсіди безличніший і відважніший як чеснота. А ми маємо право до чистих вулиць! Закон признає нам це й забезпечує нас перед обидами. Я маю також право до того, щоб кожний на вулиці порядно заховувався. Коли б хтось заховувався на вулиці так, як це бачиться у виставових вікнах, книжках і малюнках, то зараз у те вмішалася б поліція. Так чому стільки дітей, хлопців, дівчат, порядних жінок і поважних

мужчин мусить завдяки несовісним грошевим спекулянтам з румянцем стиду на лиці переходити коло деяких виставових вікон?... Нехай твоя нога, мій приятелю, ніколи не переступить порога склепу, в якому продається душевну отрую й нікчемне простацтво! Здержуй і других від того!

Чи ти знаєш, на чім ми, католики, ще за мало розуміємося? На вироблюванні публичної опінії! Від неї так багато залежить, а її вироблюють доволі часто люди зовсім непокликані. Чому ми лишаємося так скромно позаду? Це повинно й мусить у часах „Католицької Акції“ змінитися!“

Оті золоті слова слід нашим католикам глибоко записати собі в серці і переводити їх в життя.

Упадок теорії Дарвіна.

Нова Зоря (ч. 78. с. р.): „Анґлійський учений Ґерард Горд в книжці „Переворот у науці“ доказує на підставі найновіших природничих дослідів, що теорія Дарвіна про боротьбу за існування зовсім необоснована. Найбільші і найсильніші звірі вигинули, менші і слабші остали. Се бачимо і тепер хоч би на прикладі ґориля, в котрім Дарвін добачав близького свояка людини. Також теорія про походження чоловіка від малпи не має підстав. Чоловік камяної доби дуже мало ріжнився фізично від чоловіка теперішної доби. Останні відкриття в Африці доказують, що чоловік ніколи не мав нічого спільного з малпами. Релиґійні доґми ще раз взяли верх над спертими на припущеннях науковими гіпотезами“.

Чи монархізм?

І. Кедрин оповідає в „Ділі“ (ч. 273.), як то ще перед 10-ти літами переконував його Станислав Стронський, що для українців найкращий устрій в Польщі монархістичний. „Таке твердження — пише І. Кедрин — криє крихітку правди в собі“. Очеведно, український ліберальний демократ скорше погодиться на польський монархізм, як на український. Ми зі становища українського клясократичного монархізму є цілком іншої думки від Станислава Стронського й І. Кедрина про корисність польського монархістичного устрою для українців. Коли п. Кедрин, пригадав собі як його намовляв Станислав Стронський, то при цій нагоді й ми пригадали собі, як менш більш 10 літ тому також Станислав, але Ґрабський переконував в однім відчиті в польськім академічнім домі у Львові своїх слухачів, що з огляду на асиміляцію „полуднево-східних кресів“ монархія для Польщі була б дуже корисна...

Клопоти пана Ван де Вельде.

Часописи принесли вістку, що жінка пана Ван де Вельде взяла з ним розвід, а як причину до цього подала непереможну очевидно не любов, а... відразу до свого чоловіка. Що за іронія судьби! Ван де Вельде все своє життя працював над тим, аби других навчити, як раціонально уладити собі подруже життя, грубі книги писав про фізіольоґію й техніку полового життя в подружжі, а себе не міг зберегти перед такими прикрими історіями, як розвід з власною жінкою, яка очевидно мусіла мати троха вище поняття про любов і подружжя, як її чоловік.

До речі: Книжки Ван де Вельде, який зводить любов і подруже співжиття на рівень полової умілости, є так з морального як і громадського становища шкідливі.

Пропонуємо Хвальній Редакції „Нової Хати“, яка поквапно поручила польський переклад одного твору Ван де Вельде своїм читачкам в відділі „Що читати“, щоби подала відомість на сторінках свого журналу хоч би тільки „з журналістичного обовязку“, і навіть „без коментарів“, про цю немилу пригоду пана Ван де Вельде; в цей спосіб читачки довідаються, яка є „вартість“ поглядів і вказівок в книжках того автора. Може це стане для „Н. Хати“ научкою, щоб таких шкідливих авторів для читачів не поручати.

Нагорода для точних Передплатників.

„Війна і революція“ Самчука.

Щоби винагородити тих наших Передплатників, які присилають передплату точно згори, призначило Видавництво як нагороду для них знамениту повість Уласа Самчука „Війна і революція“.

Нагороду дістануть всі ті Передплатники, які в дні 15. січня 1936. року будуть мати вирівнані залеглості за 1935. рік і заплачену передплату на 1936. рік. Передплата на 1936. рік лишається та сама, отже 15 золотих, платних згори, або 18 зол., платних ратами чи в післяплаті.

Розважте, що присилаючи передплату згори **зискуєте подвійно**: 1) 3 зол. на передплаті і 2) 4·50 зол, (повість „Війна і революція“), **разом 7·50 зол.** Тому користайте з нагоди! На порто книжки долучити 50 сотиків.

Адміністрація „Дзвонів“.

Нові книжки.

(Тут виказуємо не лише надіслані книжки, але також і ті, про яких появу ми довідались, щоб в цей спосіб давати по змозі якнайповнішу біжучу бібліоґрафію українських книжок).

О. Ольжич: Рінь. Поезії. Накл. Б. Кравцева. Обгоротка М. Бутовича. Л. 1935. 16⁰, 46

Вол. Гаврилюк: „Сольо в тиші“. Поезії. В-во „Смолоскипи“, Львів, 1935, 16⁰, 32.

Яр. Я. Дригинич: Різблю віддаль. Поезії. Вид. „Варяг“ Варшава 1935.

Н. Королева: 1313. Повість з західнього середновіччя. Бібл. „Дзвонів“,ч . 9. Л. 1935. 8⁰, 113 ст. + 3 непґ. Ціна 2·30 зл.

Н. Королева: Во дні они. Нариси. Бібл. „Дзвонів“, ч. 11. Л. 1935, 8⁰, 40 ст. Ціна 1·20 зл.

К. Гриневичева: Шестикрилець. Істор. повість. „Укр. Бібл“. ч. 35. Л. 1935. 16⁰, 132

Ірена Вільде: Химерне Серце, новелі, Л. 1936, Вид. „Діло“, обгоротка В. Січинського м. 8⁰, 205.

Ірена Вільде: Метелики на шпильках. Вид. „Ізмараґд“, обгортка С. Гординського. Л. 1935, 16⁰ 152 + 8 нпґ.

О. Цегельська: Хліб наш насущний. Оповід. Л. 1935, накл. Т. Рудакевича. 16⁰, 64.

В. М. Михеїв: Мара. Істор. повість. Переклав М. Кушнір. З передмовою М. Гнатишака. Л. 1935. „У Б.“, ч. 34. 16⁰, 128.

Меріям - Лужницький і Луць Лісевич: Мотря. Інсцен. істор. пов. Б. Лепкого на 5 картин. Накл. М. Матвійчука. М.. 8⁰, 46.

Трьох до вибору. Ком. на 3 дії, Вид. друге. Накл. М. Матвійчука. Л. 1936. 8⁰, 40.

І. Я. Луцик (Р. Сурмач): Три герби, Ком. на 3 дії. В-во „Русалка“. Л. 1935. 8⁰, 56.

А. Степун: Жених (бандити). Ком. на 2 дії зі співами Друге вид. Нак. автора 1936 8⁰, 20.

Б. О Пирятинський: Турецькі старости. Ком. на 3 дії. Вид. „Лиман“ Л. 1935.

Б. Іванко: Степова казка, песа. Рогатин. 1935, 46 ст.

В. Жуковецька: Цигани. Дитяча драма. Накл. авторки. Л. 1935. 16⁰.

А. Лотоцький: На світанку. Леґенд. оповід. про початки Києва. Образки М. Фартуха. Л. 1935. Накл. „Світ Дитини“ ч. 166. 16⁰, 64.

А. Лотоцький: Кирило Кожумяка. Народний переказ. Вид. „Світ Дитини“ ч. 172. Л. 1935. 16⁰, 68.

Д-р Тот Тігамер: Юнак переможець. Вид. ЧСВВ. Кн. CXCIII. Стр. 124. ф. 8⁰. (Дуже цінна для молоді книжка.

Справа целібату. Статті Преосвященого Григорія Хомишина і професора Ренануса. Л. 1935. Біб. Укр. Катол. Орґан. Сторін 16⁰, 69.

о. О. Когавс. Т. І.: Ціль життя. З нім. перекл. др. А. Гарабарда. Вид. ЧСВВ. Жовква 1935.

о. Др. Г. Костельник: Справжнє джерело атеїзму. (Відб. з „Дзвонів“): Накл. автора. Л. 1935, 8⁰, 48. Ціна 70 сот.

Католицька Акція. Вістник Ґенерального Інституту Католицької Акції Гр.-кат. Гал. Церк, Провінції Рік II. Ч. 3 (4) Львів, жов. 1935 р.

Проф. О. Лотоцький: Автокефалія. Засади автокефалії. Том І. Праці Укр. Наук, Інст. Варшава 1935. 8⁰, 208.

М. Іванейко: Творчий націоналізм як фільософія мілітанс. Вид. „Батьківщини“. Л. 1935.

Choulguine: L' Ukraine contre Moscou (1917). Libraire Félix Alcan, Paris. ст. 220.

L. Mainardi: Simone Petlura — Eroe e martire dell' Ucraina Рим 1935, Видво Note l' Ucraina, 8⁰, 16.

А. Яковлів: Основи конституції У, Н. Р. Париж 1935. 16⁰, 64.

Б. Р.: Федь Черник, у 17-ті роковини геройської смерти під Мотовилівкою. Вид. Всесвіт, Львів 1935. 16⁰, 32.

Ю. Горліс Горський: Червоний чортополох. (Червона Армія в світлі дійсности). На основі матеріялів, оголошених у Совітах і закордоном та власних спостережень підчас побуту в СССР. Л. 1935. Накл. В. Кунанця. 16⁰, 80.

R Martel: La Ruthènie subcarpathique. Накл. O. Hartmann-a. Paris.

Jan Brandej:, La Russie subcarpathique du point de vue agricole. Paris 1935 Jouve et C-ie. Стор. 42 + 2 + 4 стор. світлан. Ф. 4⁰. (Далі буде).